

John Brolin (1917-1992) berättar på ett kassetband från 1981 och nio band från 1989 om uppväxten och livet på Komministerbostället Nyckelbäcken fram till andra världskriget.

John använder genomgående tilltalet "farfar" om sin styvfar Harry Eklöv (1902-1961) och säger ömsom mamma eller farmor om modern Anna (1897-1949) eftersom banden är avsedda för barnbarnen, dvs Åke Brolins barn.

John lämnade Nyckelbäcken under beredskapsåren (ca 1945) och blev kvar i Norrland sen.

Innehåll:

1. 17 juli 1981 – Om kolning	1
2. Mars 1989 – Om 30-talet	1
3. 17 april 1989 – Flytten till Nyckelbäcken.....	5
4. 6 juli 1989 – Vi hälsar på i Vågaretorp (Wågartorp) & Pastor Norling.....	8
5. 6 juli 1989 – Arbete på gården	12
6. Oktober 1989 – Skogsarbete, timmerkörning.....	15
7. Oktober 1989, del II – Skogsarbete, kolning	20
8-10. Nov 1989 – tre kassetband, Om skoltiden.....	26

1. 17 juli 1981 – Om kolning (bara delvis nedtecknat innehållet, ämnet återkommer senare)

Pers Gustav slängde en silverslant i milan när han tände. Om det var 25 öre eller en krona var det ingen som visste.

Ställde upp en bock till kolarkojan och klöv en skaplig tall på mitten och ställde tätt tätt intill varandra. Öste torv över. Längst in en håll av gråsten att elda på.

Skogsrådet kom och "bösta på dörra". Bara att ösa stybben om mila "nös" när stybben rök iväg. Fanns milor som var väldigt snälla. Stybben kunde ryka långt ut i skogen när hon nös. Vanliga var kallsläckning. Sjönk från tre till två meter när hon var klar efter tre veckor. Kände med spettet om hon var färdig.

Körde in vatten från en tunna och gjorde en smet av stybb och vatten som man täckte med.

Slog i vatten i tre hål. Det var annat att riva ut milan än kallsläckning. Det var jädrigt jobbigt.

Fyllkroken drog man ur med. Kolen var heta som fan. Virke med röta i kunde ha eld i sig än.

Aktade på kolen, inte vakta.

2. Mars 1989 – Om 30-talet

Vet inte så mycket precis från 1926 då dom kom. Axel och Ester bodde i Sjöfallet. Hennes föräldrar bodde där också men brodern flyttade. Domän ägde gården som dom arrenderade. Stora Nyckelbäcken heter så på kartorna. Till areal kanske större. Ladugården var större. Per Persson med hustru. Barnen var födda före 1905: Erik, August, Hjalmar och Gustav, flickorna var Hanna, Augusta och Emma (tant Emma). Torpet mitt emot bodde Erik med sin hustru Anna. Pers Erik Anna. Dotter Rut. Huggare under Domän. Ingen kolning då. Födde nog två kor och en gris, men åkerlapparna räckte inte till häst.

Hjalmar var snickare, inte för husbygge. Han och system August hade flyttat till Sällinge med snickerifabrik. Oklart om han hade anställda.

Hanna gifte sig med en Gustav Andersson, storbonde från Löa. Hans barn och barnbarn började med potatisodlingarna. Jordgubbsodlingar, och även i Morskoga är barnbarn till Hanna (tant Emmas syster)

Gustav var kvar hemma på gården. Efter att Per Persson slutade arrendet övertog Gustav och August gården ett tag. Gustav hade hjärtproblem och inte så stark. Var nog August som var

hårt arbetande. Drev det till mitten av 36 då Gustav slutade. Bara August kvar. Det var då som Emma och Gustav flyttade till Nyckelbäcken hos Harry.

August var en väldigt intresserad jägare och kom på ett utterspår utmed Sandån. Han traskade efter uttern hela dagen och drog på sig en dubbelsidig lunginflammation som han dog av.

Axel och Ester arrenderade då Nyckelbäcken. Slutet på 30-talet.

Persson och allihop utom August och Gustav var starkt religiösa. Inte något som satt utanpå. Erik var bas för baptistförsamlingen och bönhuset i Granhult. Emma var missionsförbundare och söndagsskollärarinna. Det passade hon bra för, hjärtinnerligt snäll. Dom var alla driftiga och arbetsamma.

Mycket backslog att bärga. Smedja hade dom där Gustav var duktig att vässa på hästarnas vinterskor. Emma rökte fläsk i bastun fram i mars åt folk. Kanske 50 skinkor ibland. Gustav var mycket trädgårdsintresserad och framsynt.

Granhult var pampig när vi flyttade dit, men med åren rasade lite av den. Ena flygeln var småskolan. I arrendatorbostaden bodde "Karl Karlse", Karl Karlsson, som arrenderade Granhult. Det var mindre än Nyckelbäcken. Han hade undervåningen i ena flygeln, där rummen låg i rad. Vet inte vilken stil herrgården är byggd i. Mjöltnare Ahlström bodde ovanpå och hade två döttrar, Birgit och Lisen. Birgit var skolkamrat med mig och Lisen som var lite yngre gifte sig med Astor Lindholm sedermera.

Karl Karlsson hade två söner August och Axel och flickera Ida, Elna och Rut. Rut var yngre än jag och Elna äldre. Flickorna fick barnförlamningen, polion, och Elna dog som 17 år och Rut invalidiserad livet ut. August skaffade sig en taxibil, en Volvo 1930 cirka, och gifte sig med en flicka från Norrbo, Ingrid, och arrenderade torp uppåt Bäckegruvan. Ida gifte sig med Axels bror Gösta i Årispan.

Axel övertog Granhult i början av krigsåren när Karl Karlse slutade.

Den andra flygeln, där skolan var, bodde fröken Helling och en pensionerad skogvaktare Mattson i.

I herrgårdsbyggningen bodde en pensionerad kronjägare, Bark, en stor bullrig hejare med två söner, Nils och Birger. Dom var på 30-talet i 30-årsåldern. Hade någon dotter, Lisa kanske, hemma. Det var allt som bodde i herrgården.

Skogshögskolan i Malingsbo låg ofta på Granhult på sommarkurserna några veckor.

Mörk hade dirigerat herrgården innan, men varför och i vilken egenskap okänt. Vid ån fanns en bro som han hade låtit föra upp. Man kunde gå upp till Nyckelbäcken den vägen genom mossen. Han hade uppfört sittplatser av jord där han kunde sitta och titta på öringen som hoppade.

Granhult hade stor altan med stenvägg och 40-talet äppelträd.

Åker vi vidare kommer vi till ett hus som liknar en statarlänga, murad av sinder, avfallet från hyttorna, där bodde Eriksson, murare, som hade ogift dotter hemma, Sigrid, som varannan kväll köpte två liter mjölk á 14 öre litern hos oss. Präst-Gustav bodde där med och höll på mycket med trädgården, han var bara hemma varannan helg men jobbade i Avesta annars.

Längre ner i byn kommer vi till det som varit ett slags pensionärshem, men det fanns inte då och inte affären, det var bara Statbygget där Kalle Svanholm bodde med familj. Tre pojkar, Ingvar, Evert och Karl-Gustav och Alva (konfirmerades med mig och en mycket god vän) och Ada som var äldre. Karl-Gustav var expert på att meta öring och det sa man väl om mig med så vi var ofta ute tillsammans. Dom hade två-tre kor och en gris. Finns ingen som kunde svära så hjärtligt som han Kalle. En kväll stod han och fäktade efter mygg eller något, "tror ta mig

fan, ta mig helvete e va en liten knottjävel". Kalle var snickare och hjälpte oss när bläckhornet vält på skolbänken.

Längre fram kommer vi till Östgrenarna, dom arrenderade den till höger (tror det blev fel begripet och skrivet där/MiL). Dom rådde sig själva Östgrenarna. Vi hade mycket med dem att göra och skötte deras jord. Dom hade 4-5 kor och hela jorden utmed ån från åkröken till dammen som farfar skötte åt dom och Holger mot slutet. Hjalmar hette sonen, och han hade sönerna Harald och Erik. Jag har gått i skola med Erik, Harald var fyra år äldre. Gården med djuren hade Hjalmars föräldrar, dom var gamla, nästan legendarisk. En dotter Augusta som skötte om dem. Var in och åt hos dem när vi gjorde dagsverken. Gamla tant Östgrens köttbullar går inte att efterlikna. Tant Augusta kom ut med kaffe och bullar i en korg på förmiddagen, med pannan insvept i tidning och handduk för att hållas varm.

Hjalmar drev med sina söner snickerifabriken som hade legat nere vid dammen. Fabriken var vattendriven från en turbin. Om det var rester från hyttiden är osäkert. Otaliga axlar och remmar i taket fanns där från turbinen. Ett dundrande och skakande så man fick hålla i sig. Allt drevs tack vare vattenkraften.

Kvarnen var väl Herrgårdens och den drevs av vattenhjul som drog stenarna och en såg också. Tack vare det fanns det faktiskt ström på Nyckelbäcken redan när vi kom dit, vilket Stora Nyckelbäcken inte fick förrän vid kriget. Var en ramsåg till och med, vilket var ovanligt, och en spånhyvel. Herrgården sågade allt sitt timmer själva och legosågade åt andra hela våarna. 1934-35 när jag slutat skolan var den nya snickerifabriken klar och vi körde upp allt från gamla huset. Men det var handkraft att flytta alla maskiner.

Folkskolan fanns också i byn, men småvillorna har kommit till från slutet av 37-38 (men mitt hus från 1933/MiL)

Åker man bortåt kom man till Kronjägarbostället, Lövlund, torpet, Årispan (Sjöfallsbondens hem), Lilla och Stora Norrbo.

Agronom Albert Bolinder var arrendator fram på 30-talet men köpte det av ägarna. Sonen Erik yngre än jag. Sonen hade haft guvernant första åren hemma, men började ändå i fjärde klass. Sylvia hette frun, tant Sylvia, hon var en stilig och förnäm dam, lite överklassig vilket han inte var. Erik bjöd hem barnen två gånger om året.

Det var väldigt imponerade att få komma upp på herrgården. Det var saft- och bullkalas med lite underhållning. I entrén stod en stor groda som gapade av metall och vi fick marker/slantar som vi skulle kasta i gapet. Pris för den som kunde pricka rätt. Dom hade skidtävling 2,5-3 km lång runt ägorna som alla kom och tittade på. Man vallade och pysslade hemma. Jag vann en gång och kom tvåa en annan. Så blev det choklad och bullar med prisutdelning ur fru Bolinder hand. Det var värre än för en olympiasegare, men priserna har kommit bort.

Det var en stor fest på midsommar. Dom hade mycket gäster, mest stockholmare, på sommaren. Det var nästan som dom hade pensionat på sitt vis. Då dukades bord ute med bullar och läsk och en liten dragnagel åt karlarna. Där var mycket "kändisar" som gäster, doktor Hallén från Lindesberg till exempel. Sen var det fotbollsmatch på midsommaraftons eftermiddag. Jag spelade i det blå laget en gång som center och hade Toivo Pavlo på höger sida och vi vann med 3-1. Dom gjorde mycket för folket som var där. Men dom var inga stormänniskor. Bolinder jobbade i kommunalfullmäktige och var kassör i kassan. Fick betala sina utskylder, (med utskyldslappar), då var det inte skatt vid källan som nu. Man gick till

andra våningen i Klockargården för där var kommunalkontoret där gubbarna satt vid ett långt bord. Albert Bolinder skrev under när jag betalade. Det var viktigt att betala utskylderna. Sen var det en begivenhet av stora mått med dans på logen. Spelmännen gick i allén ner med Bolinder efter. Det var nog mycket tår på tand. Karl-August (farfars bror/MiL) var fjärdingsman och det var nog enda gången han fick ha mössa på för att hålla ordning.

Fanns nog tre arrendegårdar under herrgården. Med samma skyldigheter att köra på skogen och stå till förfogande vid skörd, sådd, potatisupptagning och tröskning. Dom känner jag alla, men dom bodde inte i några egentliga statarlängor. Dom kanske inte egentligen var statare. Betalt av stora mått hade dom nog inte. Så fanns där snickare och smed som var låghalt, han var bas för allt det tekniska, och sen rättaren Gustav Jansson som var över alla. Han var ju uppfödd där och släkt med de flesta som jobbade där.

Före Bolinder var Hejkensköldarna men dom har jag inget om men det går nog att hitta mycket om dom. Det fanns en gammal pensionerad gubbe, Risberg. Han var original av stora mått som yttra vad han tyckte. Han fiskade mycket. Fick gädda på vårvintern och sålde till fru Bolinder som sa: "Idag har väl Risberg haft tur" varpå han svarade: "ja, inte är det alla dar lyckan sparkar en i aschelet på det här viset, ibland kan man tro att själva fan skitit i sjön och man får inget." Han bodde ensam i en kåk med litet kök och stort rum. Som 14-15-åring gick man till honom då han spelade upp till dans. Men se det tog eld i gubben när man ville ha lite modernare musik. "Duger inte Jularbons bitar då månne fan spela för er" sa ha, sen blev det inget mer spelande alls. Han var nog bortåt 90 år.

Så var det affären, den drevs av bröderna Jansson, dom var tre, men mamman var nog chefen. Hon var ett hår av den där hin som man brukar säga. Dom bodde uppe i Bäckegruvan, Markus, Verner och Ivar. Verner var äldst och den som sedermera startade kvarnen och hyvleri. Han var snål något alldeles otroligt. Ingen av dom var gift. Markus var ingenjör. Varför han var hemma var nog för hans intresse av fludium. Han hade varit bas på SJ för Statens slipersfakteri på Lövholmen i Piteå på 20-talet. Ivar hade elefantsjuka med "huvet" tre gånger för stort för han. Han dog knall och fall sen.

I affären fick man alltid något köpgotta när man handlat. Gubbarna fick Matansa eller Havanna 2 som tändes inne i affären. Där fanns allt: sulläder, hästskor, fotogen, sirap, fläsk, mjöl och socker i lösvikt. Sirapstunnorna stod i kallboda och man gick dit med sirapskruka. Var det för kallt så rann det inte och man fick komma en annan dag. Vi sålde mjölk dit, eller dom bad att få köpa. Jag tog med den på väg till skolan, 2 liter per dag. Det slog aldrig fel att jag fick karameller. Särskilt var det med mjölken på söndagarna, det var ofta Markus som tog emot då, han var förnämlig och skolad och intelligent. "Nu ska Jan följa med ner i bon' och titta" sa han, så öppnade han locket på bonbon, praliner, studentmössor och allt vad där fanns, så tog han en stor påse och jag fick en 3-4 hg och en chokladkaka. Var detsamma hur kallt det var att gå hem så hade man munnen full av gotter. Lindholm som hade affären i Ramsberg tog över. Verner hade kvar kvarnen och hyveln och spåntade virke. Markus låg nog mest till sängs och drack. Var nog allmänna arvsfonden som fick allt när de dog och fastigheten i Bäckegruvan såldes. Du må tro vad karameller man fick för fyra öre om det var Markus som stod där. Gubbarna kom för att få snusdosan påfylld om dom inte hade pengar att köpa mer. Verner han hällde på löst och strök av, men Ivar han tröck till så det rymdes mer, men det fick han skäll av syskonen för.

Hyttan stod kvar när vi kom, men det rasade rätt snart. Det var illa att ingen hade råd att hålla den i stånd. Fick papper från Holger genom Avesta där dom hittat en balk stämplad

Gammelbo Hytta. Kolhusen var det virkesupplag i och intakta. Stor slagghög togs till vägfyllnad. Vi höll på en hel höst och körde bort allt till vägfyllning. Så ska man ha sån där fin sten är det bara att gräva i vägarna.

Det var mycket kräftor i ån. Jag har faktiskt tjuvfiskat ganska nyligen (sagt 1989).

Sundet i sjön heter Glisund. Stora Glisund hörde till Gammelbo, men Lilla var egen gård märkligt nog. Georg Berglind bodde där. Hans en släkting till Berglind talade Sjöfalls-Axel om som den som inte kunde kola.

Liljendals Herrgård hörde till Ramsberg. Vilohem för tidigare TBC-sjuka som skulle återhämta krafterna där.

Förvånar mig än idag hur det gick att leva på den tiden. Idag driver en person gårdarna och klarar sig inte.

3. 17 april 1989 – Flytten till Nyckelbäcken

Jag säger farfar och farmor, även om det inte är fullt rätt uttryck.

Henning Lindkvist var väl inte så kry, och frun, moster, (som man sa i Hemsöborna) var inte heller så kry. Kalle Lindkvist var 10 år äldre än jag och bara i skolåldern. Farfar Harry hade kommit som dräng och träffade mamma där. De fick arrendera troligen, från 1922-23 kanske tre år, under farbror Lindkvist. Men så blev Kalle äldre och de behövde få tag i något annat. Karl-August var med i den tiden och på vad sätt han kom med är osäkert. Arrendet hade annonserats ut. Bröderna for upp och tittade på det. Det gällde ju att bli godkänd som arrendator. Mars 1926 blev det uppbrott från Vågaretorp. Vet att jag slutade skolan och skulle få flytta långt norr ut. Vi hade nog bara 3-4 kor och grejerna lastades på järnväg till Storå. Dit kom vi, familjen, och Harry och KA mötte med slädskjuts. Jag drog fotsacken över mig och tyckte det var spännande att åka upp i backarna mot Stråssa och skogen mot Ramsberg. Mamma frågade flera gånger om dom inte var framme snart. Mamma var nog inte emot det, men glad var hon inte. ”Här på kullen ska vi bo”, sa farfar. Jag såg över snökanten, päronträdet och jätteallén. Men jag förstår det måste ha blivit en chock för mamma när hon klev in i köket. Där var två stora hål i golvet överspikade med svarta plåtar. Det var slitet mellan kvistarna i planken. För kyrkan fanns hur mycket skog som helst, men inte togs det skog att reparera något. Kyrkan och stift var nästan slavdrivare mot sin arrendator. Fanns ingen farstu. Där var ett trappsteg upp och rätt in bara. Det snöade in genom dörren rakt in i rummet. Farfar var på gubbarna att få bygga en farstu själv om han bara fick virket. Men se det gick inte. Allt som skulle göras skulle lämnas in motion till kyrkostämman för beslut. Nedre botten dominerades av den stora bakugnen med en järnspis. Ugnen användes bara två gånger om året. Innanför var kammaren där vi låg med en järnolle, en järnboåskamin, som det var plåtklätt bakom. Eldade så den var rödglöd. Utrymmen bakom kammaren var garderobartade.

Det var två rum på andra våningen. Jag minns inget egentligen av att vi var i salen där, men möjligen på julaftonen. Där var ett mindre rum också och vi hade kakelugnar i båda. Ovanpå var det ett vindsutrymme. Där var tätt lagt med kläna sparrar, störrar, med tegel på. Det var rena spökutrymmen med gamla kläder som folk lämnat. Huset var byggt i liggande grovt timmer och taket hade enkupigt tegel.

Stallet stod till höger upp för allén och vagnslider och prästen hade en stor bod där. Det var ett tvåvåningshus med höskulle. Två stora utedass, störst för prästens som var en trappa upp till

och med och väldigt högtidligt. Boden står kvar än idag, ena halvan tillhörde prästen. Vinden sträckte sig över båda och tillhörde arrendatorn. Där var vete och råg. Ladugården var som idag men 1936 byggde Bolinder förlängningen, jag minns det var olympiaåret, med stallplatser. Förbi lagården, till höger vid vägen som går upp genom skogen, låg en loge och en lada som stod länge innan de revs. De var av liggande timmer och torvtäckta med björk och askog uppepå. Under virket var det näver som vi behöll för att elda med i flera år. Dom revs ungefär 1933-34.

Utanför skogsgrinden, förbi lagården, var smedjan. Men torkrian bakom den använde vi aldrig. När man fortsätter förbi grusgropen var en kåk med ett rum i ena halvan och halva huset var en bod och vedbod. Vet inte vad den varit till innan, men Israelsson från fattiggården bodde där. Dom skickade ut folk från fattiggården som kunde klara sig själva. Vad han gjort innan okänt. Dom kom ibland med lite mat från fattiggården. Hade väl en pension på fem kronor i månaden kanske. En gång hade han tio stycken tiokronorssedlar och visade mig. Då hade en fullgod dräng 20 kr i mån, så visst var det pengar. Gubben gick till affären en gång i veckan och gick alltid in till oss och satte sig i kökssoffan vid dörren där han lutade huvudet mot väggen. Så gav han oss karameller. Mamma fejade alltid när han gått för han hade vägglöss. Ingrid väntade på karamellerna en gång, men då blev gubben arg, ”du hoppar och dansar för mig och då blir det inga karameller”. Han var nog lite som han var. Han mätte av längden in i spisen och sågade exakt sån längd om det så var en centimeter kvar. Han hade gott om trissor över! Han dog inte där, men jag minns inte när han försvann, kanske runt 1927-28. Sen kom ett par, Ram, med en konstig gumma med sig som hade en son som hette Folke. Han var ett riktigt frö som lärde mig mycket sattyg. Ram var 60 år, men nästan mer gubbe än jag är nu, och gick i skogen och högg. Fattiggården kom ibland, då fanns inte kommun eller socialen, med proviant, mjöl, bröd, socker, kaffe, margarin och fläsk, och då hade dom kalas och halvvalt resten. Folke gick med mig till skolan och skolkade otroligt mycket.

Brygghuset, finns ju inte kvar nu längre förstås, där bodde det alltid någon. Först var där pannmuren för tvätt och slakt. Hyran fick konstigt nog arrendatorn. Ett par bodde där, Kalle Lea med kvinnan Anna Nyberg som var piga hos prästen. Han var en tjuvskytt av Guds nåde, så dom levde nog på tjäder, orre och hare. Farfar var rädd att beblanda sig med dom, han var så hederlig i sin vandel.

Jag har ofta undrat vad dom levde på de första åren. Egendomen och jorden gav ju inte mycket. Maten att minnas var eländig. Mamma skummade alltid grädden och tjärnade smör. Sålde smöret för socker och kaffe. Det fanns inga extra jobb, vi gödde väl upp en gris eller två och slaktade en och sålde den andra för att få inkomst till arrendet. Tror det var cirka 500 kr i månaden (rättat sen till ”per år”) och de var ju väldigt mycket pengar då. Farfar sålde råg och vete, och även hö om det blivit mycket. Inga kronor fick användas till annat än arrendet. Det låg i vanhävd när vi kom dit.

Vattenfrågan var stora eländet. Källan fanns vid vägen där dom tar vatten än. Med 6-8 kor, 2 hästar och en massa folk att dra vatten på kälke. Inte undra på att mamma dog i förtid. Körde med ett kar vissa tider på året. Farfar åkte upp på skogarna och körde timmer med hästarna, då fick vi barnen dra vattenkälken. Ingrid var ju bara 6-7 år. Konstigt att kyrkan som har så mycket pengar, att dom kunde låta det vara så? Dom gick syn en gång om året med prästen i Ramsberg, inspektorn på bruket och 3-4 gubbar. Det var rena visiteringen, dom kollade diken och gärsgårdar. Så fick vi besked om vad som skulle störas över och stängas nytt. Det var en

sjudrä massa skyldigheter. Vi fick fiska, men inte jaga. Men sen var det ju långt efter kriget som jaktvårdsföreningar och sånt kom.

Separatören var ju en hjälp att få. Det var en "Lackta" som ringde tills man kom upp i rätt varv. Handskumningen slapp man. Ägg till påsk berodde ju på om kycklingarna börjat värpa eller inte. När hönsen var sura kunde de smygvärpa på andra håll och få kycklingarna. Dom sa hönorna var sura när dom ville ligga på ägg. Tuppsycklingarna betydde mat men mamma ville ju ha höns för äggen.

Jorden gav inte mycket. Korna gick på skogen på bete, så hade alla. Åkrarna gav inte kofoder alls. Det var bara att hoppas vid Gud att dom skulle komma hem på kvällen.

Rättelse på andra sidan: Arrendet var 500 per år! Herrgården kanske skulle kosta 500/mån.

Tre dar i veckan kom korna hem och de andra dagarna gav dom sjutton i det. Det var ut att leta. Svårast var det i åskväder att hitta skällko. När de övervuxna hagarna hade röjts upp kunde korna få vara hemma ibland. Om djuren varit borta hela natten så "mjölkade de trasor" som en slags surmjölk som var plågsamt för korna och jobbigt att mjölka ut för hand. Var så mycket elände med det att det inte går att tala om.

Fårhagen, den precis rätt över gården, var bevuxen med stor grov asp och tillhåll för hela Västmanlands kajflock. Avverkades undan för undan och gjorde en lövtäckt på försommaren. Band lövet till kärvar och gav åt fåren. Torkades när de bundits med björkkvist. Fick ta all ved till husbehov ur hagarna. 6-7 kakelugnar skulle ju eldas, inte bara de egna utan prästens skulle ha ved också. Hade ju tre kakelugnar själva och skulle hålla ved till prästen. Fick betalt av prästen, Norling, som mätte själv. Både huggning i skog och in till vedboden ingick. Karl-August som var lite full i håle, la korskista och la i visst sätt på ytterändan så de inte rasade. Han lurade prästen som aldrig begrep det mindre ved av det.

Köra prästen till kyrkan ingick. Konsten att slippa ifrån det var det svåraste för en annan. Norling hade skrivit sin predikan, tror den var på latin, och satt där och läste med förstoringsglaset och snuset i nypan för att snusa i näsan. Då gällde det hur vinden blåste när man kom upp mot "Snusövervagnsfalla", ifall det skulle blåsa över en eller inte. Man skulle ju gå in själv och lyssna på högmässan. Stora problemet var när allt var över. Vi hade två spiltor som tillhörde oss som ingen skulle komma på tanke att ta. Nedanför kyrkstallen bodde kyrkvärden Leon Lindkvist. Där var Norling och drack sitt kyrkkaffe. Sen fick man stå där och vänta medans dom ventilerade världsproblemen. Han kanske sa att vi skulle åka tio över ett men se vad man fick vänta, en gång gick jag faktiskt in och frågade och då svarade han som han gjorde: "Jo, Jan, jag kommer, jag kommer". Sen var det predikningar i Kloten och Grimsöbodan, men inte Löa för det hade kyrkoherden. Jag slapp själv dom körningarna. Det var ju roligt ändå på något vis. Han var en smedson från Norberg, förläst, med en mänsklig syn på allting, utom när han kom hem, men det är en annan sak.

Tror det var betalt för att hålla ordning i trädgården. Kyrkan stod för om dom plöjde eller gjorde något åt jorden bakom huset. Prästen köpte ägg, men vi hade ingen skyldighet att hålla med ägg, fast hon var så snål ju.

Bröderna Eklöv var det som drev Nyckelbäcken. Karl-August blev fjärdingsman kring 1930, utsedd av landsfiskalen i Linde. Eklövssläkten var känd men KA passade väl inte egentligen till fjärdingsman. Han drev in skatter och kontrollerade lösdrivare. Som fjärdingsman hade

han mössa med emblem och en batong. Mössan hade han med sig på logen. Vet inte vad han hade betalt för det. KA och Harry skildes åt när Adela kom in i bilden. Gick själv i skolan 29-30 när dom träffades i Norrbohagen. KA var ingen arbetskarl, ville hellre göra affärer än grovarbete. Inget ont om det, men han hade en annan läggning.

KA var med i flottningen i Sandån. All avverkning gick på vattenled ner till Glien. Vid pingst när allt smältvatten kommit öppnade dom i Hällsjön och släppte på. ”Dalkar”, dalkarlar, kom ner. Det gav lite pengar.

Vägarna hade kilometerstolpar. Det var 6 km till Ramsberg, med en stolpe på höger sida om vägen för varje kilometer. Kilometrarna auktionerades ut att underhålla. Lägsta anbud fick biten. Vet att vi hade en kilometer ute på Storängarna vid Gammelbo. Sen fick vi kilometern nedanför huset och jag tror vi fick 150 per år för att sköta den biten. Man skulle köra ut 50 m³ ren sållad grus som skulle mätas upp av vägmästaren Rosenlund (en dum gubbe förresten). Två tvärställda plank, järnskodda, sladdade man med. Mardrömmen var att sprida gruset. Var ju nätt att två bilar möttes. När Rosenlund körde över vägarna skickade han kort om att vägen skulle sladdas och skrapas. Jägmästare Stuart på Vrethammar var högsta chefen för förvaltningen av vägarna. Visade själv upp fullmakten om att hämta en slant ibland. Bocka och buga gällde. I slutet på 20-talet.

På 30-talet började det komma lite skogskörning. Den stora uppräckningen kom med Hitlers rustning. Rent otroligt uppsving för att få fram järn. Blev en helt ny tid. Treöresvägen byggdes som en rent handarbetad väg, inte en häst eller kärria. Arbetsmarknadskommissionens AK-arbete. Allt är grävt för hand, skottkärrior med hjärnhjul. Namnet har den fått av att en fick tre öre i lön när allt var avräknat. Dom bodde i stugan efter Ram. Fem stycken från Stråssa var det. Dom var rätt vilda dom där. Tände spisen med dynamit på kvällen.

När kolningen kom igång blev det ett otroligt uppsving. Farfar kunde inte kola, men Pers Gustav, tant Emmas bror, som flyttade över till oss senare. Gustav hade legokolning åt domänverket. Hade själv inte slutat skolan när jag började kola. (Bandet slutade abrupt)

4. 6 juli 1989 – Vi hälsar på i Vågaretorp (Wågartorp) & Pastor Norling

Fanns en bil i byn, Agronom Bolinder, hade en Chevrolet 1927. Tre telefoner fanns det, hos Herrgården, Östgrens snickerifabrik och hos handlaren. Fick inte telefon på Nyckelbäcken förrän långt in på 30-talet. Fick numret Granhults Bruk 6 som en flicka på Granhult skötte. Station kom att heta Ramsberg sen (men det är tveksamt, stationen heter nog Granhult än, och Ramsberg som telefonnummer har inte förekommit i Gammelbo alls./MiL). Finns ett annat Granhult så därav blev det Granhults Bruk som namn. I början var vi väl ett tiotal abonnenter.

Axel Persson i Ridderhyttan öppnade busslinje 28-29, Ridderhyttan-Ramsberg-Lindesberg. Det var verkligen att ta håll på isoleringen. Bussen kom halv åtta och tog 1,5 timme, åkte tillbaka vid två. Bussen var fullsatt för det mesta.

Häst och vagn var sättet att färdas, alla hade inte cykel ens. Minns att vi åkte till Vågaretorp för att hälsa på morfar. Åkte till Linde, till faster Tilda och faster Hedda, den ena fattig, den andra rik. Med stall mitt i stan. Vi låg över där. Minns inte om det var häst eller tåg till Vedevåg. Sen bil till morfar i Frövi, en T-ford som någon körde i trafik. Resan kostade 8 kronor. Det var min första bilresa. Ingrid var med men var nog bara knappa 6 år.

Annars var det tåg som gällde, i Krampen och Forshammar, mest det senare, fick man hämta folk i för besök hos prästen. Det var en smalspårig linje som inte finns någon annan stans. Man hade mätt någonstans i trakterna på annan järnväg och översatte millimeter till tum som man behagade, så det blev till att göra om banan.

De främmande satt alltid och skröt om att dom minsann hade åkt droska på förmiddagen och nu i häst och vagn. Jag tänkte att ”nog ska ni få åka” så jag satte fart på hästen. Hände att någon blev så omskakad att hon ville in i skogen. Tyckte nog det var ”killigt åt dom” som man säger i Piteå. Prästen fick betala dom körningarna själv, men vet inte vad farfar fick. Vet inte om det var en skyldighet i kontraktet. Dom som kom var mest släkt till prästfrun, Hjorts, numera Hedenström och hennes syster Britta.

Posten var en redig trotjänare, Eriksson Skytt, en fyrkantig gubbe med grått pipskägg. Stanna både på ditväg och hemväg på varje gård och in och fråga om dom hade något att lämna först sen kom han och lämnade. Han hade en cykel med litet framhjul för postväskan på pakethållaren fram. Muttrarna bak var förlängd på vänster sida en decimeter utåt. Han kunde inte cykla nerför allén, men väl nere hoppade han upp som på en cirkushäst. En syn för Gudar att se honom hoppa upp med vänster fot på muttern. Gick med sin väska på vintern när inte sparken kunde nyttjas. Till jul skjutsade bönderna runt honom. Man turades om att hämta upp honom en dag var. Då satt han vid köksbordet i Nyckelbäcken och sorterade posten och tjuvläste skorckande på julkorten fast att man inte fick. Mycket kaffedrickande blev det, utan kaffe när man kom in på en gård var inte att tänka på.

Luffare på vägarna. De mest skilda typer som gick. Studerande och dom som lessnat på samhället eller ville dra sig undan, men inga bovar. Aldrig hört att någon blev ens ofredad av dom.

Sörbom, såg lite skräckinjagande ut, honom skrämde man barnen för nere i Vågaretorp om dom gjorde otyg.

Luffarna kom med en unika eller en ryggsäck. Knappnålar, strumpeband, småkrafts, bokmärken. Istället för att betala för mat så lämnade dom något. Vispar var dom duktiga på.

”Trådtjack” gjorde en cykel hopvirad av tråd. Tänk om jag haft den kvar! Såg i en spalt att det var ett examensprov att göra en sån. ”Trestegspelle”, tog två steg med ena foten och ett med den andra. Hördes lång väg när han kom. Kallades också ”Slape-Lars”. Den hade mycket att berätta, men inget att sälja. Dom bad om att få ligga på skullen men det ville inte farfar. Han var rädd för tändstickor. Även om dom så visade snusdosan att dom inte rökte.

Stora Nyckelbäcken, tant Emma, hade alltid en bädd för luffare. Om det var tänkesättet och religionen eller vad så ville dom hjälpa. Var känt i hela Sveriges luffarkår att där fanns sovplats. Kännetecken ristades in så andra luffare kunde se vad det var för en gård.

”Nordström” var en stor svart lång hejare, bred som en ladgårdsdörr över ryggen. Han kunde stämma blod med sin blotta uppsyn. Han gjorde spånfat av en, som han klöv och flätade ihop för att ha att bära agnar och halm i, för potatisåkern med. Dom fick han alltid sälja. Stannade ett tag så han fick ihop några kronor.

Björnjägaren, han med de abessinska korna som var lättare att mjölka med spenarna på ryggen. Tage sa han hade haft två såna tavlor på dass. Han ville alltid ligga i lador. Kallade

alla bondmoror ”baronessan”. Han tillverkade vispar och liknande. När han ville vila gick han till DeGeer i Lesjöfors för dom var studiekamrater i Uppsala.

”Fältspatten” kallades en, namnet kom av fältspat som bryts på vägen mot Forshammar, där finns Bergverket där han var ifrån. Han åkte runt i T-ford och sålde arbetskläder så han var väl ingen riktig luffare på så vis. Var dock sällan nykter då han kom, så bilen kunde kana och fara hur som helst. En gjorde kvastar av kråkris, det ville tanterna ha.

Det fanns ingen social eller så men man kunde få jobba med att slå packsten med slägga för att få kvittera en femma om det var illa.

Två förtennare från Örebro, Lustig och Karlsson, kom varje sommar och använde smedjan för att värma i ässjan. Dom bodde på höskullen och gjorde fina arbeten och cyklade runt för att hämta kittlar och tunnor. Förtennade åt oss som hyra till Farfar. Dom köpte potatis och en flaska mjölk varje dag, och från affären en fet sill varje dag som dom delade på. Karlsson var lång och kraftig, Lustig var verkligen lustig. Ehrenmark har skrivit om honom (”Kom in på en öl” kanske den hette /MiL) som den enda som fått sig 77 åtal för gångfyllor på ett år.

Djurläkaren kallades en som faktiskt fick ligga över. Farfar talade om kon som inte kalvade igen. Djurläkaren skrev ett litet recept på en pappersbit. Apotekarna Gisslander i Ramsberg hämtade han hos. Ska man ge kon pulver använder man en literbutelj och kör ner i halsen. Kon blev sen dräktig trots att veterinären inte lyckats.

Mamma var inte så trakterad av luffarna. Det var ju ofta bara hon och jag och Ingrid hemma. Tattarna kom inte här, de var nog mer i städerna. Med knivarna väl synliga. Hört om hästar som var dopade med arsenik och putsade med skokräm för att blänka ordentligt.

Andra sidan:

Att hoppa över pastor Norling det vore ju att inte tala om någonting alls. Allt kretsade kring honom. Var legendarisk. Smepojke från Norberg. Hade nog bara en tjänst och bara i Ramsberg. Säregen person. Förläst, kunnig i allt mellan himmel och jord, men fick aldrig utlopp för allt utan bar det med sig själv. Nya Daliga Allehanda var hans husorgan. Årgång efter årgång låg i tydliga travar i rummet. Med krumelurer i kanterna hade han korrekturläst dem alla. När vi kom dit låg han till sängs, även hon. I hans rum hade han ved från golv till tak med alla tidningstravar. Det var Karl-August som fick honom att inse vad som kunde hända om det började brinna. Veden åkte ut i boden och tidningarna med.

Han drog upp sitt snus i näsan. Så hade han mustasch. Klädde sig ganska halvslitet utom när han skulle till kyrkan. Kunde gå ut och titta på bussen i bara nattskjortan. KA som var full i den och hann med allt sattyg sa att ”om pastorn bockar nu så ser han bättre”. Det går att skriva böcker om pastor Norling. Han var helt regerad av sin hustru. Han kom ofta och prata med farfar och KA. Hostade mycket. Talade om astronomi med Eklöv, och vad kunde en bonde om sånt? Hade själv bara kontakt med honom när han körde till kyrkan.

Hustrun var inte syster till han med hornen, men i alla fall väldigt nära släkt. Hon var hemsk! Selma Lagerlöf-figur som går i trädgården med parasoll och fotsid och förde ett skräckregemente med sina pigor.

Farfar hade satt potatis under äppelträden. Kunde man se ett äpple som fallit fick man sparka det framför sig. Jag tog upp ett en gång, då hon snabbt som ögat ropar: ”Vill Jan komma med

det där äpplet till mig”. Adela, som var tillsammans med KA, var piga där då. Frun visade äpplet för Adela och sa att ”nu går han allt där John och inte fick det här vackra äpplet”.

Jag fiskade ju mycket och levererade fisk som vägdes i gram. En piga vägde med pinnen och kom in efteråt och tala om att han fått för 8 gram för mycket. Dom bakade källarfranska en gång i veckan och när Adela kom och sa att det var dags att baka igen så hette det att ”nej, det ska finnas tre kvar”.

Hon ville ha friskt riktigt vatten, från brunnen vid Östgrens fanns en bra källa men mest från källan man når genom blåbärs mossen till Mamret. Dit fick pigorna gå och hämta vatten på kvällen när ordinarie arbete var slut. Gick dom genvägen bakom husväggen så kunde dom smita in i baddörren hos mamma och sätta sig vid köksbordet en stund istället. Så tog dom vatten från vattentunnan från brunnen och fyllde prästkärringens flaska som tyckte ”inget vatten var godare än det”. Det fanns dom som kom och jobbade en dag, sen satt och grät hos mamma och undrade hur dom skulle kunna komma därifrån.

Den enda som stanna länge var fröken Tysk från Mora, men hon var stendöv. Ortens flickor vet jag bara två som var där. Adela kunde ju gå därifrån och Anna Lilja som var sambo med Kalle Lilja i kammaren i lillstugan. Dom stackare som skulle leva där dom visste allt att dom levde.

Köket såg annorlunda ut då. Där fanns en lucka som gick att öppna inifrån rummet. Bakom den låg kärringen och tittade ut direkt om det var tyst i köket. Hur dom kunde få folk är konstigt, men husföreståndarinna på en prästgård var ju något som lät bra. Alla hade inte pengar att komma därifrån. Tror nästan vi hjälpte någon att komma därifrån.

Sonen Sten skulle tituleras Herr Sten, inte Sten Norling, det kan du tänka dig vara något märkvärdigt. Han var nog en av de största odågor som stått i ett par skor. Skulle tro att han var ungefär lika gammal som farfar, kanske något yngre. Livligt understödd av mamman. Under stockholmsutställningen 1930 var han reklamman och vistades i kretsar där han inte alls hörde hemma, sen blev han danslärare och flygare, men inte som yrke. Kom hem till Nyckelbäcken med flyg en dag, mitt i sommaren. Ett sjöflygplan landade plötsligt på Glien. Hela byn kom och tittade. Det stod i Bäragslagernas Tidning att ett ”celebert besök med flygplan” skett i Gammelbo.

Kantor Törnkvist i Ramsberg var och hälsade på Norling ibland. Hade ett mellanting mellan moped och motorcykel, kanske 175 kubik. Sten skulle provköra den och åkte runt på gården till han körde rätt i garageväggen så hjulet blev som en åtta. Han skyllde på att han inte hittade bromsen, så då kan man förstå hur mycket intelligens han hade.

Sades att pastor Norling fått lösa ut honom med växlar på 30.000. Nyckelbäcken var då värderad till 18.000 kr, så det stora summor. Det var nog knäcken för pastor Norling. Sten gifte sig med Britta, sin kusin. Fanny, prästkärringen, hade en syster i Gävle vars barn var Märta, Britta, Anna-Lisa, Eva, Karl-Erik och Gunnar. Alla var på Nyckelbäcken emellanåt. Märta och Britta var där mest. Sten bodde i brygghuskammaren med Britta. Sotaren var på Nyckelbäcken en gång och Sten kom väl på att han också skulle upp på taket. Så blev det så att Sten blev sotarmästare på Östermalmsdistriktet i Stockholm. Sten kläckte idéer på en kräfts kiva på Nyckelbäcken att släppa ner sändare i skorstenen. Han var inte dum när han ville.

Gösta Hedenström var i alla fall barn av naturen. Han hade hälsat på Märta en gång då fru Norling kommit med jordgubbar, efter maten, som "herr Sten" skulle få dagen efter – det var allt prästerskapet i all sin prydno.

Adela fick stöta bröd åt prästen som hade dåliga tänder. Frua låg till sängs mest. Dom hade en hund med krokig rygg som farfar slog ihjäl åt dom.

1934 var en jätteauktion på Nyckelbäcken. Så mycket folk har det väl aldrig varit i socknen som då. Otroliga möbler som såldes. Ingrid minns nog inte så mycket av Norling.

KA körde honom till Kloten en gång mitt i vintern. När de närmade sig sa KA till han att nu ska nog pastorn borsta av sig snuset lite grann och knäppa gylfen. "Säger han det, säger han det", så fick KA fem kronor av honom! Det var ju en hel förmögenhet.

Har på ett band när Norling visade Sjöfalls-Axel första ficklampan. Respekten från prästerskapet gjorde ju att man inte frågade eller pratade. Men när dom hade problem vid kalas så kallade dom på mamma trots att hon inte var någon kalaskokerska. Halvlarvigt när man tänker på det.

När Fanny dog, berättade Holger en gång om krematoriet, att då kistan sjunker ner så tror man väl att prästen ska säga något högtidligt men han säger bara: "jaha, det är så där det går till, det har jag funderat på" – det var Norling i ett nötskal.

5. 6 juli 1989 – Arbeta på gården (troligen egentligen före bandet ovan!)

Bruksmetoderna stämmer inte alls med hur det är idag. Tekniskt låg det kvar i det gamla. Tvätt och bykningen var vår och höst i tvättstugan. Pannmuren rymde 400 liter. Tvätten östes över med soda, lut, ingen gnuggning alls, men tre gånger lut hälldes över. Att få ut all luten var kruxet. Då kommer klappningen in i bilden, klappstolen och klappbrädan. Mamma stod i öppen vak eller bort i bäcken om där var mycket vatten. Rena straffarbetet. Förstår inte varför man inte tvättade när det var sommar och varmt.

Bakningen av brödet var en begivenhet. En vecka vår och höst räckte. Degen sattes på kvällen och hade jäst till dagen. Nästa deg sattes direkt den första tömts. Brödhyllorna togs in, sex-sju på höjden. Bakugnen eldades två dagar i förväg. Eldfast tegel i botten och toppen. Torr granved var ok, tall kunde vara kåda i och inte bra för brödet. Förvånad att dom inte eldade med björk. En stör med ring på sköt man upp blött friskt tallris på för att sopa av botten.

Gräddningen fordrade övervärme som eldades i luckan höger om stora öppningen. Där fick man spänta björkved att elda med så det blev övervärme. Tog inte många sekunder innan kakan var gräddad. Nog var dom duktiga. Går inte att kopiera sånt bröd. Hur kunde dom veta och förstå? Vissa bondmoror var kända för att ha möra fina kakor.

Brödkakorna hängdes i spett i taket när de torkat lite för att torka ordentligt. Sen tippades de i brödlåren. Hårt och knaggligt brödd, snett och vint, så köpebröd ansågs fint. Jansson, handlaren, kom på att dom kunde få byta råg mot bröd i stora kartonger från Falun. Då fick man köpt bröd som vi tyckte var så jättegott.

Beredning av potatismjöl är en annan sak man gjorde själv. Man använde småpotatis till som blev grismat annars. Samlades vid brunnen där det fanns gott om friskt vatten. Stora Nyckelbäcken (dom hade ju allt) var nog dom som hade potatiskvarnen. Tungt vevhjul för att

riva potatisen som las i bykkaret med säckväv fastspikat över på en fyrkant. La på den rivna massan och kramade, slog på en skopa vatten och krama mer och mer. Räckte en hel dag att hålla på med. Slog av det översta vattnet sen. Korna fick ”dranken” (de urkramade potatisresterna) som dom var galna i, men fick dom för mycket kunde dom tapetsera väggarna när dom lyfte på rumpan. Det fick stå en dag och man öste av det övre vattnet och slog på nytt vatten och rörde upp ordentligt och på med mer vatten. Lika nästa dag och bort med grått smolk. Så höll man på en hel vecka. När det var vitt var det klart. Då fick det sjunka. Skar upp som tegelstenar och fick ligga och torka, det vittrade sönder efter två-tre dygn. Potatisgrynen användes till välling och puddingar. Kvarnen åkte runt bland bönderna som gjorde ett-två års potatismjöl åt gången.

Tröskningen var ett jätteföretag i slutet av 20-talet innan de självrensande tröskverken kom. Ett stort kronhjul på en triangel med spetsen neråt, förankrat i logväggen. På kronhjulet gick ett litet hjul, förbundet med logen och polhemsknutar till en trumma med slagor i. Rotationen slog ur säden ur axen. Den kördes med två hästar, runt, runt. Det var pojkgöra att köra hästarna. Då fick man begära ledigt för att köra tröskverket. Det kostade man ju inte på en vuxen karl till. Halmen låg ovanpå och lätt att ta reda på. Agnarna och säden låg i en stor hög. Med stora såll och rätt teknik sållades de flesta agnarna bort. Det halvrensade togs sen om hand på vintern. En kastmaskin som vevades runt mellan vingor blåste bort agnarna och säden föll ner av tyngdkraften. Alltid himla kallt när man stod och drog kastmaskinen. Det var ett typiskt pojkgöra. När man kom hem från skolan fick man dra Fenixlyktan till belysning och hålla på till det var mjölkdays då det var slut. Vet att jag funderade någon gång på om tillvaron skulle vara sån? Självrensande tröskverk fanns i Ramsberg. Gustav i Nyckelbäcken skaffade ett sånt. Han hade en tändkulemotor, en Bolinder-Montell. Tröskverket gick på hjul och flyttades med häst. 14-15 personer gick åt att tröska, ”tröskverkslag”, var och en med sin speciella uppgift. Sen räckte det med tre man.

Man cyklade runt och raggade ihop folk som fick tre kronor om dagen och maten, det var ju en förtjänst därmed. Men tänk på mamma som skulle ordna mat åt alla, och kaffe. Jäktigt var det inte. I den självrensande hade man sen tre säckar, ettan var prima, tvåan mindre rent, trean nästan tomma korn. Fick passa säckarna och bära. Jobbigt förstås, särskilt vete med sina 80-90 kilo. Inte fråga man någon om hjälp för risken med gliringar. Körvandringarna försvann i mitten på trettioalet. Skrothandlarna gjorde gyllene affärer. Kronhjulet var mycket skrot i med sina tre meter i diameter, och för gjutjärn betalade dom ganska bra för. Längre tillbaka var kuggarna gjorda av trä. Man ska ha sett det för att fatta vad det rör sig om.

Höst och vinter var det förberedande saker, att se över hässjevirket, se över stolpar, barka, borra för pinnar för dymlingarna. Gärsgårdsvirket var mycket arbete med. I tjärret ovanför odlingen kallades det för ”husbehov” att ta virke till störar ur. De skulle randbarkas och vässas. Vässa stör skulle man klara med fyra hugg, då var man karl.

Andra sidan

Dubbelhässa är tolv störar, inte sex.

En syssla som inte hörde till det vanliga var att hacka halm. Hackelsemaskin var en låda som med en halvmånformad kniv hackade halmen. Halmen användes till foder. Häst på stallet kan inte få ren havre, en giva krossad havre i fuktig halm fick dem att äta upp även halmen. Korna åt inte halm, men med lite melass då följde det med. Nyttigt för magen men kanske inte så mycket näring, sparade på fodret i alla fall. Ett sånt mål om dagen så närmade man sig grönfodret en dag i taget. Skördarna ökade alltmer med åren. I slutet av 30-talet åt dom

oljekakor och jordnötter för att mjölka mer. Otroliga skillnader mellan de svåra tiderna innan och då.

En förstärkning var odling av rovor. I åkrarna ner mot bäcken förekom att vi hade rovor i myllan. Runt midsommar fick jag krypa där och gallra. Alla kålväxter har loppor. Man gjorde en ram runt rovraden och spikade på säckväv bestruken med tjära. Drog man det över rovorerna så hoppade dom rakt upp, alla loppor hoppar rakt upp, och fastnade i tjäran. Rovorna förvarades i stukor i jorden. Med lite avrinning i botten, ett ordentligt halmlager i botten så travade man in dem som en snygg hög på 1-1,5 meter. Täckte med halm och östes över med jord och ett litet ventilationsrör genom en trätrumma. Varmt när man väl öppnade högen på vintern och fort hem så rovorerna inte hann frysa. Mjölken vart att smaka rovor och det var ju inte så bra. Goda att äta var dom i alla fall, att äta rätt av.

På våren när vinterkörningar var över skulle kälkar, timmerdoningar, vinterskaklar, kolryssar och sånt göras rent ordentligt och borstas och tjäras. Soltorka och palla dom väl så inget blev snett och vint under förvaringen. Farfar var noga med alla verktyg. Blev så arg på slättermaskiner som stod ute ”det är väl någon som fått bidrag till grejerna” kunde han säga. På hösten skulle åkgiggar och kälkar göras rent, vagnsmörja smetades på hjulens navtappar. Fanns aldrig några tomma punkter i tillvaron. Sommartid tvättades golv och väggar i lagården med soda och kalkades. Trasiga båspallar lagas. Farfar var verkligen en bonde, men ekonomiska svårigheter hindrade att han fick som han ville. Drev ju fram gården till en mönstergård måste man säga. Han var den första som skaffade tvåskärig plog som användes när man plöjde ner gödsel på trädan. Gick ju dubbelt så fort när den var tvåskärig. Karl Karls i Granhult tyckte det var onödigt men det stod ju inte på förrän han kom och lånade den.

Ännu roligare var det när han skaffade vedklyven, ingen visste av det. Det var efter sen tant Emma flyttat över till Nyckelbäcken med sin bror Gustav som var den som hade påverkat honom. Det var ett stort hjul av trä med två yxor och uttag i periferin där yxan svängde ner. Dunkade kring hela byn. Karl Karls i Granhult hade åkern vid ån på Nyckelbäckens sida. Han stod vid gärsgården och titta och tänkte nog ”nu har det snurrat om för Harry”. Elmotorn drog sen farfar ordnat med ström. Karl Karls tyckte man hade tid att stå på vedbacken. Men han var först att tinga på våren efter! Dom andra var mer än lovligt gammaldags. Men hur det blev så gjorde dom sen bolag av allt möjligt i maskinväg, potatisupptagaren tex.

I början av 30-talet hände ju mycket. Efterfrågan ökade på varor, malm och skog. Mjolkproduktionen ökade. Beteshagar var uppröjda och man började ha korna hemma. Avsättningen för smör var inte lika lätt. Linde Mejeri hade funnits länge och dom behövde mer mjölk. Dom som ville vara med i mjölkleveranserna anslöt sig. Anbud på körningen fick bönderna bidra med per liter. Det var en lättnad för mamma. I källan vid landsvägen gjordes en låda med lås där mjölken förvarades över natten. Morgonmjölken stod kall i vatten i lagården.

I lagården fick dom från 14-17 öre/litern så det var inget att stå efter. Mjölken till mejeriet betalades efter fetthalt och hur länge den stod sig innan den surnade. Kvaliteten testades genom att en 50-litersflaska silades genom silvadd. Blev det något i silen så blev det röd lapp. Mamma fick tre premier för väl hanterad fin mjölk. Holger eller Ingrid har nog dom kvar. Landshövdingen delade ut dem i Lindesberg.

När man ville få hem skummjölk, smör och ost la man en lapp på flasklocket om vad man ville ha med returen från Linde. Vid bildandet av Örebro läns slaktdjursförening då kom man bort från vedbodslaktarna som ställde sina villkor. Föreningen är jordbrukarnas eget. Man

kunde ta tillbaka det kött man ville ha. Avräkningen skedde efter kvalitet, innan gjorde det detsamma vilken klass köttet höll. Vi fick ut märkplåtar inför slakten. Slaktbilen kom när man beställde. Mjölklikviden kom på bestämda tider och man kunde planera sina inköp bättre. Nu skvalpar dom med mjölken genom halva Sverige. Sen kom det slag i slag att saker kom igång igen. Hitler ökade efterfrågan på järn och stål.

Prästgården stod tom ett tag när Norling flyttat. Till slut kom man på att det var nog arrendatorn som skulle ha det. Åren 35-37 var Birkagården där, teologie doktorn Beskow var ledare med Ebba Pauli. Oj vilka exemplar det var av ungar. Elsa var en väldigt tjugig människa. Var med på några skogspromenader och tala med henne. Hon berättade om herrskapet från stan som var jordgubbarna som hälsade på smultronen, bönderna på landet. Det var ett fint album vi fick av personalen när dom slutade, var rädd om det!

Redan i slutet på 20-talet sågades timmer för en ny arrendebostad. Det lades upp i gamla kolhusen i Gammelbo. KA var med vid sågen och fick själv köra hem all ribb. Åkte själv och körde nog tre-fyra lass om dagen. Percy, hästen, var en helvild häst, jag kunde inte sätta för han själv utan fick hjälp av KA varje gång. Mitt för Östgrens möbelfabrik var en slaktare Hansson från Vasselhyttan som köpt grisar och slaktat på Gammelbo. Han hade några supar innanför västen och tappar grisarna. Hästen blev helvild av att känna blodlukten och se grisarna och sprang hem i ett sken. Fick väl med halva lasset hem bara. Farbror Sigge såg allt med. Ingrid och Holger hade inga minnen av det. Vi fick elda upp det som husbehovsved. Folke i Ramstugan och jag fick prima virke att tälja pilar och spjut av. Hade nog vedbrand ett helt år av det. Annars brukade man kola det (ribben). Men det var ju vårt avfall. Hur jag kunde hålla hästen begriper jag inte själv.

6. Oktober 1989 – Skogsarbete, timmerkörning.

Farfar låg alltid ute på körningar uppåt Malingsbotrakterna och var borta månader i sträck innan han kom hem. Hände han hade en kompis med sig, varifrån dom kom vet jag inte, men inte från Ramsberg. Var ju stort behov att han fanns hemma även om Karl-August fanns på plats. Riddarhytte bruk behövde körare. Farfar blev anvisad till en bevakning kring Haraldsjön. Då hade inte jag slutat skolan än, men det var körning för två hästar. Georg Bergling fick vara med att köra i stället. Skogvaktaren hette Törn. En fin farbror, stor och reslig, prydlig och bestämd. Fast han var snål och rädd om sin egendom, Riddarhyttans. Sen fick farfar körning varje vinter.

Året efter var jag med vid Haraldsjön. Låg hos en huggare, torpare under Riddarhyttan. Hade bra stall och där bodde skogvaktar Törn. Låg på vindskammaren för farbror Tyko var med också. Fick in två järnsängar på rad på ena sidan. Man kan ju tänka hur det var med tre våta karlar med våta vadmalsbyxor och stövlar. Torparn hette August och hade en stor hustru, i det närmaste dubbelt så stor. Han var lättretad. Vilde gärna spela vist om kvällarna. När inte Tyko var med fick sonen hans vara med. Han gillade inte att förlora och kunde låta bli att komma flera kvällar då. Mjölken köpte vi av han.

Viss rutin hur arbetet fördelades. Farfar klev upp först, vid femtiden. Tyko var nog med två-tre vintrar. Jag behövde inte följa med ut i stallet men skulle göra kaffet klart. Hästarna behövde äta minst en timme på morgonen. Tre gånger om dagen behövde dom äta när dom hade så slitigt arbete i skogen. När dom ryktat hästarna skulle jag ha frukosten klar. Tyko hade egen proviant med sig. Mest var det att steka upp en pudding i skivor med sylt och några riktiga mackor. Då skulle också dagens matsäck vara klar med smörgåsar och kaffe. Tyko hade alltid en hel ost med sig på 4-5 kilo av hög kvalitet och hemkärnat smör som jag nallade

av ibland. Sen var det dags att ta sig tre-fyra kilometer upp till hyggena. Hann två vändor om dagen. Började ofta ljusna när de kom upp till hygget. Gjorde lastplatser så man kunde dra ut getdoningarna vi körde på. Tog en kaffeslurk när det var lastat. Tippade ner i en sluttning så gubbarna kunde rulla upp timret för hand på lastbilarna. Vi hade som regel två huggare. Hästarna fick andra målet havre och vi hade en matrast på en tre kvart. Försökte gärna få fram en tre par stockar till nästa dag. Fick betalt per kubikfot och lastade 100 per lass. En tall från en bergknalle är lätt men en tall från frodig mark med mycket ytved är tung. Blev en 16-17 kr för en häst och en karl. Fick ett ordentligt tillskott till försörjningen när slutlikviden kom på våren.

Låg på Sångmossens ödetorp med. Skogvaktar Törn var försiktig. Vilket resonerande det var om halva ören! Tyko hade alltid en liter med sig och han Törn ville gärna ha sig en ”Uddevallare”. Aldrig att man sa du till varandra. Hustrun hade ett väderkorn värre än stövarna dom hade. Vi åkte hem varannan lördag för att proviantera. Mamma hade lejt för vattenkörning när vi var borta. Tyko åkte hem ett par gånger om vintern bara, med bussarna till Linde och Fryggesboda.

Var kvar en hel månad en gång i Haraldsjön i mars. Minns att det var nattkallt och dagsmeja och Tyko hade världens vrångaste körning med kolved i en slänt och frötallar till playwoodvirke. En slänt med rundbarkat virke och skare! Hästen var som ett lokomotiv, men när han började få på stockarna och titta på tömmarna då stack hon. Stockarna åkte själva så fort vi fick upp den på skaren. Hela lasset låg vid lastplatsen på kort tid. Bjöd upp Törn ”för att tala om priserna” men tänkte ge han en Uddevallare så han skulle bli rund under fötterna. Han fick allt bli kvar hela eftermiddagen innan han kunde gå hem till frun då. Törn sa att Eklövarna är de enda som kan köra timmer.

Vid Sångmossen var det nära till avverkningen, men långt till avlastningen vid Haraldsjön. Var nog 18-20 öre kubikfoten men långtradig körning och hann bara en vända om dagen. Stallet var för två hästar men man tog lagården även om den var kall. Två hästar värmer upp ett stall på en timme till rumsvärme.

Helge Östberg, från andra sidan Kloten, var ett original av stora mått. Han hade sonen med också men var svår att förstå pga struman. Vrång och envis. Törn hade tittat till i huset lite innan vi skulle komma. Där var bara rum och kök i huset. Östberg satt vid spisen och släppte ner skalén på golvet utan att ta undan. Törn sa till honom att det dög inte åt Eklöf med potatisskal på hela golvet. Östberg var en otrolig kolare. Men han bråkade alltid med sonen. Begärde ersättning från doktorn för att sonen var tokig. Sonen läste astronomi och gamla greker, men sånt folk för Östberg var ”antingen spärra in dom eller slå ihjäl dom”. Klagade alltid för att han inte fick ersättning ”för pojkan”.

Huggaren ”Men-Tor” skulle få stämpelyxan i huvudet om han inte bättra sig, han var världsmästare att risa ihop när han högg, det fick bära iväg åt vilket håll det ville. Farfar skulle sagt ifrån om han fått köra efter honom. Naturskönt men ensamt om söndagarna. Törn kunde komma förbi på skidor med stövarna efter sig och drillingen över axeln.

Massavedskörning är rätt besvärligt. Hade byggt på en skak på kälken. Skulle lägga upp på 1.80 i höjd. Då gällde det att få luft emellan, ”så katten kunde springa med rumpan rätt opp”. Vid tögränsen kom kådan. Då hade i alla fall gummihandskarna kommit. Att stoppa pipan var omöjligt, all tobak kom med upp.

Östberg berättas om att han hade två hästar, men fick ingen körning hemmavid för mer än en. Då slog han släggan i huvudet på hästen och malde upp han till köttfärs och åkte runt hela Kloten och Malingsbo och sålde. En handlingens man. Hittades död vid en mila, fick sluta där han hörde hemma.

En oturshistoria vid Haraldsjön. Det var ett år innan snön hade kommit. Putte och Docka hade vi då. Torr massaved som legat över sommaren skulle jag dra fram till basvägarna, lätt och fint jobb. En kväll på väg hem från skogen åkte jag över en kabelbro över en bäck. Rundvirke som dras fast med förband på översidan. Docka gick konstigt sen hon gått över, ömmade på vänster bak och jag kunde inte förstå vad det var. Då satt en stor sticka rakt in i hoven, mitt i det mjuka vid "kråkan". Ryckte ut den och körde hem trots att det ömmade så. På kvällen stod hon inte på benet, på natten var jag ner och smackade upp henne. Fick låna en cykel och trampa iväg till farfar för att berätta Docka var ofärdig. Farfar följde med upp och vi kalla på en veterinär som skar och gjorde rent. Spikade ihop en låda med decimeterhög kant och hällde ett bakteriedödande medel i, men då kunde hon ju inte ligga ner. Var ju fråga om att rädda det hela så vi inte behövde ta bort henne. Det tog tre veckor att bara sköta om henne. Hon fick stå och sova hela tiden. Pysslade med henne så gott jag kunde. Följde med lilla August son och fällde lite timmer i närheten. Docka haltade fortfarande men jag kunde köra hem henne utan att hon behövde dra något. Tog lång tid innan hon var riktigt bra. Behövdes en läderplatta under skon när hon skoddes.

Kört ner i kärr och kört ikull med hästarna också. Går dom ner i en mosse är det bara lägga sig på huvudet på dom så dom håller sig lugna till man kan börja dra upp dem. Putte körde jag omkull vid en bergknalle. Han blev liggande med ryggen mot ett träd. Var tvungen hugga bort trädet under honom, utan att göra illa honom för att rulla honom ett halvt varv och komma på fötter. Det är förfärligt enkelt att köra en bil jämfört med en häst. Så mycket beräkning som man får ha i skogskörning behöver man aldrig i en bil. Framkomlighet och att spara på djuren samtidigt så han orkar hela dagen.

Gruv-Kalle som jag högg tillsammans med. Han var son till Gruv-Janne, mamman levde också. Dom kom flyttande från Gruvens, uppåt Kloten, därav tillnamnet. Bodde i Statbyggets andra ände än Svanholm (dvs den norra/MiL). Satt ofta på ljugarbänken i skepparkavajen. Janne hade ett stående uttryck om det mesta att "ja, det är ett mar", i betydelsen tungt. "Det är ett mar, sa GruvJanne" blev ett stående uttryck i byn. Det här var i trettioalet när socialdemokraterna började slå igenom. Nu hade han läst i Bäragslagernas tidning: Per Albin (med uttal Allbiin) hade ju talat om pensioner och sånt! Sonen Karl, "Kalle", var väldigt rädd om föräldrarna och snäll ve' dom. Kalle tyckte inte om kronjägare för dom hade inte samma jakttider och sina "jaktmarker", han var inte överens om ordningarna helt enkelt. Tycker väl också själv att det är en lovlig sysselsättning att bränna sig en liter, men det fick han sitta inne för.

Kronjägarens grabb, Yngve Gustavsson, var min bästa kompis så Kalle frågade ofta om Yngve sagt något och Yngve frågade i sin tur om han hört var Kalle varit och jagat eller så. Det blev en balansgång det. Kalle hade mist sitt gevär när han gömt det i en massavedsvälta och Yngve hade varit där och räknat av massaveden. Yngve talade om att han hittat en bössa men inte kunde jag säga det till Kalle. Det gick hans ära för nära att kronjägarpojken hitta bössan. Inte kunde han ta med geväret hem annars heller utan det fick alltid bli kvar i skogen.

Kan vara roligt att höra hur det såg ut för 60 år sen... (1989)

Till Nyckelbäcken hörde bara den nödvändiga skogen, så det avverkades inget och kyrkan var ju försiktig om sin skog så det stod rent av och ruttnade skog, särskilt gran. Prästskogen intill hörde till kyrkoherdebostället i Ramsberg. Den började redan ovanför Sjöfallet och gick i en remsa snett över ända upp mot Busmossen. Busmossstugan stod på prästskogen, inte att förväxla med Nyckelbäckens skog. Sen gränsade Brukets skog åt ett håll och Domänverket och Klotens revir. Söder om oss, i Morskoga, var Grönbo revir. Riddarhyttebolagsskogen tog vid på en kant. Gammelbos skog gränsade inte alls till. Längre upp runt Ölsjön (där Ingrid och Göran har stuga) är det Vrethammars bruk och jägmästare Stuart. Hur det har blivit såna remsor vet jag inte men kan varenda rågång.

Karlsson, skogvaktare på Vrethammar, hade prästskogen och Nyckelbäckens skog också. Han var en genuin värmlänning. När farfar köpte kolved var det han som tog ut det. Det var auktion på kyrkans rotposter som förrättades i Ramsberg, även andra skogar såldes på rot. Fanns bara en såg, Ramsbergs Bruks såg vid Ölsjöbadet, som brunnit. Intressenter från Gusselby såg köpte också. Ibland såldes det per träd eller kubikfot i fast mått, då var dom mätta i brösthöjd. Tabeller räknade ut i kubikfot. Mestadels var det per styck som anbuden skulle vara. Spekulanter såg ut stämplingslängder med skogvaktaren som ciceron. Hur långt var det till väg att få ut skogen behövde man räkna på också. Vi var med för att få körningar och även huggning. KA ville ha någon huggning ibland och ibland var jag med själv för att få huggning. Då var det köparens marknad, den som köpt rotposten sa vad dom tänkt sig per massavedsbit, men kolveden såldes i en klumpsumma för någon som ville kola och det utnyttjade farfar. Inget fick ju lämnas i skogen. Dom ville bara ha det gedigna virket.

På timmerhuggningen var det som regel två priser, per stock beroende på hur grov den var. Man rundbarkade en fot på lilländan så den kunde ”klavas” och beräknas. Hade man fått en huggning så fällde man, men kapade inte. Den som ägde timret kom och apterade själva så dom fick timret som dom ville ha den. Klaven är ett stort skjutmått. Med måttsticka och klave mätte dom upp och höll stocken måttet jämt så blev den längre mellan kapningarna. Ett träd som en annan räknade skulle bli fem stock kanske bara blev tre och det var ju en besvikelse.

Massaveden gav i bästa fall 10 öre per bit som högsta pris. Två meter gran, rundbarkat. Förekom även tall men det kallades sulfatved. Fyra tum i topp var det klenaste, då kastades den bort och man fick inget. Lilländan skulle vara uppåt så dom kunde mäta. Idag tar dom nästan barren med. Man chansade ibland, men dom som räknade in, hade gott öga. Dom märkte varje bit som räknades med en stämpelyxa. Träd med röta i, vanligen gran, kunde se frisk ut i fällytan men ruttet vid kapningen. Då sågade man lumpspår. Var det ruttet i ändan skulle man kapa en meter uppåt i taget tills det blev frisk ved.

Man fick betalt efter apteringslängder. Även körningen betalades per kubikfot, med gnäll om halvören. 8 tum i topp tog dom grantimret till, tallen 6 tum, sen var det kolningsved eller vanlig meterved/kastved. Björk såldes på rot också. Vedevågs bruk köpte björk till sina handtag. Sen köpte Sandströms skidfabrik i Lindesberg björk. Jönköping var upp och köpte asp till tändsticksfabrikerna.

Vakterna stämplade ut posterna, om det skulle vara gallring, blädning, ljushuggning eller trakthygge då man rensar rent och sparar bara frötallar/överståndare. Frötallarna togs först vid första gallringen och dom slog ju ner många kubik när dom fälldes. Blädning tog man bara ut vissa träd, dom som inte var fina nog i kvalitet. Gallring var ju bara för att få ”nödigt” avstånd mellan träden. Ljushuggning var stor skog som skuggade för mycket den ungskog som kom i

uppväxt. Det är ingen skillnad på kronjägare och skogvaktare mer än att kronjägaren är statligt anställd och skogvaktaren har en privat anställning.

I kontrakten på körning skulle man skriva på att vara aktsam, man fick i vissa bolag böter om man skalade av barken på ett träd i skogen, jämfört med dagens maskiner som klöser ikring sig.

Skulle börjat tala om utrustningen för timmerhuggning. Stocksågen måste man vara två man på. Den var två meter lång med stora tänder. Bågsågen var ett runt stålrör med ganska stor båge, varje tand var likadan. Dagens stållegeringar förekom ju inte. Då fick man fila sågen varje kväll för att hålla brett i dom. Idag skulle man kunna kapa en stock på 20 tum på fjärdelen av tiden. Med liktandade blad där spånen kom emellan och skrånningen som plattades till tog det tid. Yxan och barkspaden hade man också för massaveden. En kil hade man att slå i spåret när trädet började ge med sig för att få mer öppning. Måste ju titta på åt vilket håll trädet ska gå med hur kvistarna går och vinden, så man inte slår ner övrigt eller blir att hänga fast. Det var ju bra om man kunde fälla något så när åt samma håll så det inte bökade ihop sig. Ligger allt åt samma håll blir kvistning, kapning och körning enklare. Vändhaken var en krok med en ögla i och skaft som man la över stocken och sparka fast hullingen så man kunde vrida stocken för att kvista.

Sen kommer timmersvansen, enmanssågen, en jättestor fogsvans. Den tog Sandvik fram. Den skär bara åt ett håll. Vissa sa det var bättre när den skar åt sig för man var starkare då, men det blev mer obalans, så när man sköt ifrån sig den var det lämpligare att den skar då. På den hade man hjälpsågen, en spiralfjäder med vass hake i änden, som man slog fast halvt på baksidan av trädet. När man drog åt sig skar inte sågen då gick det lättare och det hade man nytta av när man sköt tillbaka. Rutinerade skogskillar hade någon svajande rörelse på sågen. Värst var det på vårkanten när kådan kom. Då fick man ha en flaska terpentin som löste kådan.

Vid ett hygge. Östgren hade köpt björkved hemma vid hästhagen ner mot bäcken, redigt grov björk, gammal, knotig och halvtruten. Den hade han köpt till ved för torken i möbelfabriken. Farfar åtog sig huggningen och körningen eftersom han gjorde det mesta åt dom. Tvåmeterslängder kunde ju ingen rubba av dom träden. Fick efter mycket dividerande med mig ett kilo dynamit, ett kilo nitrolit, en ringstubinråd och en ask tändhattar och en borrh. Fick instruktion en gång hur man ladda. Man fick inte klämma till för hårt med en tång när man stoppade ner stubinråden i tändhatten då kvävde man krutelden som kom där. Fliserna rök ordentligt av smällen, men hur i helsingland vågade dom skicka iväg mig med det där? Ett skott gick inte, stubinen hade brunnit ner och jag tänkte jag hade nupit till för hårt om tändhatten. Slog en snara om stubinråden och ryckte upp stubinen. Nog var det ganska vådligt. Bäckan var nedanför och det var ju bra fiskeställen, såg örningen i groparna. La ner en kubbe, ladda dynamit och stubin ovanför vattnet, åsså small det. Flöt väl upp en tio-femton fina strömningar. Mamma sa "men har du metat också", jag sa att krok hade jag ju med mig. Hon var nog lite misstänkt på det. Det är första gången jag berättat det här. Fiskarna var inte döda, men avdomnade. Kom ju många små med så jag gjorde aldrig om det. Sköt under en sten för att se hur den kunde gå att vicka. Huggi ved med dynamit har jag faktiskt gjort.

Fyllde 11 år senare på året så efter nyår som tioåring hade farfar fått körning på två milor uppe i Kloten, Källtjärn en 6-8 km bortom Kloten. Det gick några småhyttor än trots dåliga tider. Då gick järnvägen till Kloten. Vem som bekosta dom körningarna var nog hyttorna som beställt kolen, domän hade det inte varit för då hade vi inte kommit in på det. Förstår inte varför jag skulle med, men två arbetskarlar var inte lönt att använda för uppdraget. Var där i

två veckor. Låg i en selkammare där det varit en Herrgård en gång i tiden. Enkla väggar och kallt som sjutton. Fruset i vatthick och kaffepannan var det! Hade hästtäckan ovanpå oss. Det var nog nollgradigt inne när vi vaknade. Var väl med mest för att jag kunde sitta och hålla i tömmarna. I kolryssen kröp jag ner i hösäcken och hade täcket över och låg och tittade upp på stjärnhimlen, och det pratade farfar om långt efteråt. Somnade där.

Sur-Viktor var inte sur men kom från Surens torp. Han kokade ärtsoppa på lördagarna som räckte hela veckan.

Södra Klotten börjar det lura neråt och där blev en snöstorm som inte är av denna världen. Vi såg ett irrande ljus mot himlen som visade sig vara en bil, det var Gunnar Persson, broder till Axel Persson som ägde Riddarhyttebussen. Han hade etablerat sig som taxi med en amerikansk bil och fastnade i drivorna. Snödäck fanns ju inte, men möjligen snökättingar. Farfar tog ifrån ena hästen och satte för och lyckades få bilen att peka åt Ramsbergshållet igen. Någon plogbil fanns ju inte att tänka på, såna förekom inte. Farfar sa när bilen kommit loss att nu får du ta pojken med dig hem. Jag fick åka bil hem! Klev av nere i allén hemma och pulsade iväg uppför backen. Mamma och KA hade ju tittat i fönstren och sa direkt när jag kom själv att ”var är Harry”? Det tog nog 1,5-2 timmar innan han kom. Hade flera sidor hemräkning som inte var klara som mamma satat och hjälpt mig att kunna skriva av.

Farfar kom gärna tillbaka till den händelsen i pratet. Var ledig två veckor när mamma dog då Holger låg i rekryten i Kiruna. På kvällarna drack vi vermutgrogg och då kom alltid tankarna tillbaka om kämpatagen i timmerskogen som han saknade och tyckte allt blivit så annorlunda. Det var nog då först jag fick lite uppskattning för vad jag varit med om. När man hör värstingar åka på sina resor idag blir man lite desperat, gnäll om sjukpenningar och stress och jobb som inte passade. En kall morgon i Klotten med en hård smörgås och kaffeskvätt är något att prova då.

7. Oktober 1989, del II – Skogsarbete, kolning

1931-32 kom kolningen igång. Rustningsindustrin kom igång med efterfrågan efter kol och järn. Efter första kriget och hela tjugotalet var ju tunga år. Det var inte småmulor som gick åt nu. Kolningen tidigare hade nästan hotat skogstillgången. Ända in på 50-talet förbrukades ofantliga mängder kol, sett uppgifter om att det kanske var 4 miljoner hektoliter 1950.

Kolhusen var nästan som fotbollsplaner, det är ju skrymmande vara. Tackjärnet skulle ju smidas ut också och kol gick åt. Farfar hade aldrig milat innan. Många yngre bönder hade ju inte varit med, men bland de gamla gubbarna var alla kolare. Första kolmilan hade Gustav i Nyckelbäcken precis på gränsen till Nyckelbäckskogen. Farfar var nog inlejd. Vi var nog med ett år om inte två år, med två-tre milor. Farfar visste att det skulle komma tider för honom. Det togs en timmerpost på Nyckelbäckskogen som vi gjorde mila av på en botten precis ovanför Ramstugan, den körde vi in och kolade själva. Småningom kom Farfar på att han skulle köpa in skog och kola själv eftersom han inte fick några jobb för domänverket som hade eget folk. Det var mest på prästskogen där det togs mycket avverkning. Vi började ovanför Sjöfallet. Var inte gammal då jag började hugga upp ”skaten” (topparna) och gallringsskog. Sen blev det Busmosskogen som stått helt orörd. Där var vi flera år. Farfar åkte till Guldsmedshytte bruk och gjorde upp att sälja kol åt dom utan att ha ved till dom. Dom förskotterade på kontrakten och fick ett visst i förskott för att leverera till Stråssa. Då kunde han köpa kolved. Köpte på rot och betalade 10 öre per res/klip/kors. När vi huggit det skogvaktarna stämplat ut räknade skogvaktaren klippen som var upplagda. Dom fick ju skogen gallrad och snygg. Sen gällde att söka upp kolbottnar. Många var övervuxna sen

femtio år. Då gällde att se hur stor den var och om det fanns stybb som räckte. Ärlin av tjäran som går till spillo skapar botten. Gällde att ösa ur den storlek man skulle ha. En famn skulle en karl ta ut mellan långfingertopparna, 1,78, och var man inte så lång så tog man till det som saknades. Centrum på botten var alltid mer aska.

Stegade ut. Till en 14-famnars mila behövdes en omkrets på 16 fot (30 cm) som togs ut med 16 steg och ett extra. Gick runt med stängen från mittpunkten i cirkeln och grävde ett spår. Räknar man omkretsen i fot gånger pi så behöver en fjortonfamnar mila, precis 17 steg. Hade man sagt "två gånger radien gånger pi" hade man nog fått gå hem från skogen för Karl Karls.

På gårdarna hade man gjort en vinkelmätare för att mäta famnar i rovlanden tex. Hade man en träda efter höstråg som skulle ligga tre år så användes ett order och körde vattenfåror (?/MiL) som mättes ut i famnar, så man visste var man skulle höstplöja. Man kan ju inte börja mitt på en åker och plöja då blir det en dödkörning som blir tre gånger större än det behövs.

Gick åt en 400 res till en 14-famnars mila. Var det nära körning kunde en häst och en karl köra, annars fick man vara två. Veden kördes på inåts-kalkarna med kraftiga medar och två balkar, den är skodd med trä under för järn vart för hårt på barmarken. Skoningen av trä slogs fast med dymling. Vanligen björk i slitskenorna, men rönn som var rak och fin höll längre. Tallhed med mossa gick lätt att köra över. Fick på fyra-fem res på en kälke. Ofta fick man plocka om lasset om det vicka.

Kärnkubben som var upphängd i minnen av milan fick man resa försiktigt mot. Stängen riktades in så den stod lodrätt. Milan kunde falla, inte så den vickar åt ett håll, utan det blir som plockepinn. Kunde ta två-tre dagar att göra om då. Fick inte dunka till för hårt i början på milan. Gällde få i så mycket ved som möjligt, grovlump och krokigt fick fyllas i med lite huggna bitar. Ytterst skulle det vara fin klen ved som fick stybben att stanna bättre. Kullens höjd berodde ju på att man mätt precis tre meter.

Kolveden skulle barkas med tre barkränder sammanhängande minst om det var grovt. Bäst att hugga när det började sava för det var lättare att barka då även om kådan på tallen var värre då. Sprutade ju när man drog yxan i dom savande träden. 20 res per dag skulle en stark vuxen karl klara och det gjorde även jag, men då fick man inte ta några långa raster. Tyckte om att gå i skogen. Ju mer jag forcerade ju förr blev jag av med det och kunde ta en stund ledigt. Dagarna var tunga så man behövde ju ta igen sig med. Kunde gå till skogen redan tre på morgonen ibland. Mamma hade gjort en matlåda och matsäck klar och jag kunde dra iväg som jag ville. Det var ju inte så varmt på morgonen. Kunde ju vara klar vid elva då. Karl Karls i Granhult pratade med mig långt efteråt att jag fick göra 20 res på förmiddagen och sen sprätta dynga hela eftermiddagen. Högg mig i fot och hand men hade tur som regel. Fick 14 öre för ett res, så det blir 2.80 i dagpenning. Det gick upp till 18 öre och då var det otroligt bra betalt. Industrigubbarna hade väl 1932-33 en 70-80 öre i timmen.

Kunde vara jobbigt att få tag i ris om milan stod på en tallhed. Roligt var det inte. Man kunde få ta på andra skogar, likaväl som man kunde låna en kolbotten om huggningen var nära gränsen. Stora granar gällde. En avkapad lie på en stång ryckte man ner grenarna med, då vart man sönderhackad på handlederna för allt ris som rasat ner över en.

Började ösa upp kullstybben uppe på toppen, veden är ju tre meter hög. Det var bara att kasta. Hålet över mitten där man ska tända hade en bro av stockar. En tall klöv man mitt itu,

meterlång, som man barkade på översidan men barken kvar närmast den plana biten. Den la man tätt över fyllhålet.

Sidorna började man nertill att fylla en spadtjock, men man fick sätta på ”block” som avsatser att fylla emot. Bryna blev det aldrig så tjockt med stybb, men där var lättast att den nös.

Stegen/trappan att gå på var en stock man hög steg i. Hur kunde man gå mörka nätter med en massa ved på armen uppför den?

När man tände gjorde man ett ordentligt torvbloss av tjärved och stoppade ner ända ner i botten och fyllde med finns kluven ved, nästan spisved, så man fick ordentlig hetta och glödved. Det kunde ta en timme att fylla på igen, sen kunde man ta grövre ved en fyra-fem timmar till det blev en ordentlig glödhög innan man kunde ”lägga igen”. Då lades den där bron av kluvna tallbitarna över och fylldes med stybb. Då började det ryka överallt, från och stark doft, men man gjorde draghåll/rymmare. Då tog man en spade och tog upp en vinkel vid botten på milan där veden stod så körde man in ett långt spett och fick ett hål och kollade sen att en tändsticka slocknade av draget. Då satte man på en rymmare på varje block, en sju åtta stycken runt om.

Gasexplosioner var lätt att det blev i början, så milan nös. Efter några timmar var det dags att fylla på mer ved, då var det av med stybben, borsta rent bron, och med en pik dra undan halvorna åt sidorna. Så slängde man ner en tändsticka och det blev en ordentlig gasexplosion innan man kunde fylla på mer ved och lägga tillbaka stockarna/bron och stybben igen. Det höll på de första dygnet, var tredje/fjärde timme. Den började ju inte kola direkt. Man körde ner stängen och kände vartåt milan gick och reglerade med nya eller tilltänkta draghåll att få förbränningen att gå jämnt runt om.

Slog den av stybben ordentligt räckte det inte med en man att öste för att hindra den att börja brinna. Hörde talas om kolare som gått och hängt sig när en mila brunnit ner. Inte fysiskt hårt att mila, men brist på sömn fick man. Det är som i Dan Anderssons sång ”...den brödlöses lott ska bli din”. När det gått två dygn vågade man tända på nästa mila. En del milor kunde stå och tjura och man skylldes på källådror och Gud vet vad.

När milan gått fem-sex dygn då blev en härlig mildoft över nejden. Har man inte känt det har man missat mycket. Röken syntes över nejden så man kunde veta och säga: ”nu har Anderssons i Norrbo tänt sina”.

När mamma låg på lasarettet och hade opererat ögona så låg hon med en lärarinna, Lilly från Smedjebacken, och hon talade om den där milröken. Hon ville gärna prata med mig om just det.

En riktig kolkoja var ju roligt att göra, närmast som en indianlek. Ställer upp en ställning i full ståhöjd och lägger kluven ved med sidorna utåt nederst. Gräver ut ett dike i ungefär sitthöjd så man sitter på jorden och kan sätta ner fötterna bekvämt. Kojan täcktes med ris och jord och gammeldags var det en öppen stenhärd i dom, då röken fick gå rakt ut, men vi hade alltid en kamin. Dörren var en lutande dörr och gärna med glas så man fick ljus. Det blev varmt där inne. Som bädd och kudde hade man hö i säckar. Vanligen hade vi hästtäckena över oss, dom var tätta och fina.

Förstår historierna om skogsråen som kom och ”bösta på dörrarna”, det var ju rena drömmarna som gjorde att dom kom ut i rätt tid, även om dom trodde det var övernaturliga makter som väckt dom. Man sa aldrig emot dom, utan man fick hålla med, även om man tyckte det var knäppt. Dom hade inte nå mycket svordomar för sig då kolarna. Det var ju bara de hyggliga som hon väckte.

Fenixlyktan, vanliga stallyktan, var belysningen. Det var ju sensation när primuslyktan kom, gaslyktan, som man pumpade upp. Vilket ljus det blev. En mörk kväll kunde det synas sken upp mot himlen rent av.

En riktig klubba var ett av de viktigaste verktygen. Man slog hårt med klubban, ifall det skapats en gryta av frätande eld som man kunde trampa igenom. Det berättas ju om gubbar som ramlat i och stekts sönder. Det är säkert sant för man har svårt att komma upp om man trampa igenom. När en vecka eller mer gått hade faran gått över, då gällde bara att kolla att stybben låg jämnt och att röken kom just under brynen. Metoden är en ofullständig förbränning med minskad lufttillförsel, vid 270 grader börjar vatten kolna, cellulosaämnen förbränns och ligninen. Det står inte mycket i ett uppslagsverk om kolning men det är underbart att ha varit med om det. Skulle ge mycket för att få se en kolmila idag. Kan inte förstå att det inte finns någon som någonstans sätter igång en mila. Föreningar kunde få tusentals kronor på bara en mila. Se vad dom tar för grillkol. Farfar fick inte så mycket för en läst som du får ge för en påse på macken idag.

Efter 2,5-3 veckor var den nerkolad. Man kunde forcera det med skorstenarna man började med. Om man kolade för fort blev resultatet mindre. Hårda fasta kol som klingade var högsta kvalitet. Torr tallved gav bäst, närmast gran.

Sen klubbade man igen dem så tätt det gick så draget försvann. Två metoder att få den att slockna helt, dels att riva ut den, dels kallsläckningen. Bergslagsskogarna använde mest kallsläckningen. I beredskapen i mellannorrland berättas dom att dom inte använde kallsläckning. Lättast att få tag på vatten på hösten. Ibland grävde man upp ett hål i ett kärr och såg efter så den höll vattnet. Man tog av stybben från en sektor, men låter granriset ligga kvar även om det är förkolnat. Blandar sen vatten och stybb så det blir lagom smet, inte för mycket, då rinner det bara. Vattenkörningen är det värsta. En stor tunna på inåt-kälken med säck över så det inte skvalpade ur. Första och andra tunnan var man väl torr, men sen allt mer dyngsur resten av dagen. Dom som blanda stybben skrek efter vatten så det hördes till grannkommun. Var ofta fem man och gick ihop att släcka. Inte så man behövde ta ur plånboken utan böt arbete mot arbete.

I toppen tog man upp ett par hål och hällde i ett par två-tre hinkar, inte mer för då blev det som Sjöfalls-Axel sa ”lösa kål”. In i det sista fanns en massa regler att hålla sig till.

Kafferasterna går till historien. Efter halva milan var det kaffedags. Vi hade inte mat med oss, men däremot en brödburk av karamellburkarna. Fulla med brödsivor. Sjöfalls-Axel var specialist att koka bra kaffe. Höst och dimma och kaffedoft med stordoppa. En längd var doppade man opp. Så gott att dricka kaffe och doppa kan man inte få någon annan stans, såna kalas finns inte.

Efter två dagar tittade man till milan för att se om det rök om den. Det räcker om det var en rottråd från ett träd så blev det ett draghål att hålla liv i elden. När det frös på hösten var det lätt att se om det blev rimfrost utvändigt, då var den klar. Bruket man öst på var bortåt

halvmetern tjockt på botten, hade det då hunnit frysa till fick man hugga upp stybben i stora sektioner och bryta loss.

Att riva ut milan var något annat. Minns jag rivit ut en mila som inte slocknat. Man byggde kolgårdar, som när man stänger gärsgård, på vardera sidan (tre) av milan, med en jämn botten försedd med granris. Man skottade av toppen av milan 1,5 meter, då blev det varmt där oppe.

Kolkroken var en lång järnkrok, en förstora spovnäbb liknande den. Drog av kolen ner för kanten på milan. Man kunde inte gå så länge i hettan där uppe med gummistövlar. Kolen rakades in i fat, fatades ut. En kratta med stora tändar och gles emellan hade man att ösa upp i faten, så bars det ut i kolgården. Medan dom bar ut det där första måste man stybba igen så det inte började brinna. Ända till första varvet var utburet var det dags att ta av stybben för varv nummer två, ju längre ner i milan ju mer kol och ju jobbigare. Då gick tre man med kroken och drog av. Det tog en hel dag till man var nere i rena botten, då var kolgårdarna fyllda med kol. Sen började det verkliga, att akta på kolen. Då fick man ligga kvar. Jag tyckte om det som var ung.

Man tog två lemmar, två meter långa och halv meter breda, som var hopsatta i en vinkel. Ställde upp dom på botten som var varm. Så fick man en läsida och låg i lä med halmsäckar och en lykta eller bloss på en stång med tjärved. Det var ju varmt och gott åt ryggen men kallt åt andra sidan. Så låg man där och såg på stjärnhimmeln och skogen och så fick man upp och se i kolgårdarna om det glödde.

Det var ju inte så enkelt som att bara kasta dit vatten om det glödde, utan man fick kratta fram dem och lägga i en hink eller stänka över vatten. Vattnet hade annars förstört kolkvaliteten. Första natten var det till att hålla sig vaken. Kolgårdarna skulle sen täckas så det inte regna eller snöa på dom. Det var lättare att kallsläcka jämfört med att gå i sot och värme. Tvättning var ingen idé. Saknar den där tiden när man inte kommer utanför dörrn längre nästan.

Gruv-Kalle kolade jag med ett par år. Farfar hade köpt post på rot, en rätt stor stämpling när han fått bättre ekonomi och kunde handla på ett annat sätt. Vi tog ut en del timmer vi sålde till Lundkvist. Hade nog kolved till fem milor och det klarade inte jag av, det går ju åt 2000 res. Gruv-Kalle hjälpte oss. Han skulle inte ha något mycket lön. Han ville inte tjäna mer än två kronor om dagen. Han jobbade länge åt farfar, tre-fyra år på kolhuggning, kolning och körning. Han var inte dyr i drift. Vi höll honom med mat och han fick nog några kronor extra. Han försörjde ju sin far och mor. Lång, mager och senig och glasögon.

Man går ju inte bredvid varandra och hugger, så man inte faller ihop. Man delar upp så det ser rättvist ut. Där var det fart när han högg. Han ville nog se vad jag gick för första dagen. Man hugger sju-åtta rese så är det dags för kaffestund och smörgås. Vid 12-14 res var det middag och dags att ta mjölken ur en kallkälla. Vid första kafferasten satt man tillsammans. Då hade jag sex res och han sa han hade åtta. När han ropade "middag" hade jag 15 men det tyckte han lät för mycket. När jag hade 20 och ropade om vi skulle ge oss så hade han också 20.

Ett dumt sätt på sätt och vis att man testade så där. På sågarna förekom ju att om det kom en grabb att bära virke så sa gubbarna att "nu ska vi bära ihjäl han" så lastade man på dom mer än dom orkade. Den stackars nykomlingen knäar ju vid halva dagen. Men sen gick vi som bröder Gruv-Kalle och jag. Vad han sen höll på med för sattyg och tjuvskytte så var han i alla fall 100 procentigt lojal mot farfar och mig. En verklig kompis.

En gång var jag först i skogen av någon anledning när det kom en massa folk. Undrade om det var Birkagården som kom för dom hade sagt dom skulle titta, men jag var ju för långt bort för dom. Då var det Gruv-Kalle som kom och resonerade med sig själv med en massa olika röster som ett helt sällskap. ”Jag hörde också en massa folk” sa han, full av fantasi och lustigheter.

En måndag var nog Kalle lite dålig. Han hade nog en kompis han gick till på helgerna och drack med, men aldrig i veckorna. Då ville han ta det lite lugnt och la sig på rygg vid första kaffet innan vi började ”du ser så blå himlen är, det kan inte vara mening vi ska hugga idag” jag gjorde likadant, vi gav sjutton i att jobba. Men vi visste att det gällde ju två-tre extra res per dag sen. Fem dagar blir ju $5 \times 20 = 100$ res. (Rättelse på andra sidan om att det var sexdagarsvecka.) Ibland var det mindre per dag, beroende på skogen hur den såg ut. Så vi noterade 20 res för den dagen. Vi låg och sov och plötslig ropade Kalle som han var hundra meter bort ”middag” och när vi ätit gick vi ner till en bäck. Där fanns två bäckar, Busmossbäcken och Ivarsbäcken och där gick örningen upp. Så hade vi en vandrardag i skogen och Kalle talade om sitt tjuvskytte och lite antydningar om hembränningen.

Han var nog född 1900 och något äldre än farfar. Han berättade om torpare och allt elände dom haft. Älgar som tog havre. En torpare hade skjutit med hagel som ju inte biter på älg. Men hur det var stöp älgen död ner. Å det blev ett väsen den natten. Fick hjälp av Gruvens att gräva ner alltihop, inte vågade dom ta några köttbitar. Han var en duktig kolare, men se fast arbete var inte särdeles bra, det hade varit fängelse, han var en fri man, en skogsman. Jobbade 1935, -36, -37 med honom. Sommaren 37 hade han ont i magen och fick vila ofta. Vid hösten kom han in på sjukhuset i Linde och dom skickade honom till Örebro där det inte tog mer än två veckor så var han död. Begravningen kommer jag ihåg med sorg i hjärtat. Föräldrarna var så förtvivlade. Janne såg det väl mer som livets gång, ”det är som det är”.

Jag minns när vi låg och kolade och vi hade fyra tända, varav den sista skulle ha fyllning. Det var en söndag vid den stora fina kojan uppe vid Busmossen då det kommer främmande till oss, Edvard Berglind som bodde i Sundsängen, Glisund. Han var ett original också, det var han som Sjöfalls-Axel sa på ett band att han drog på milorna ”så dom hoppade på botten”. Han hade med sig två stockholmare, avlägset släkt, som hade gått ända från Sundsängen för att hälsa på Kalle. Dom hade en liten flaska med sig och dom drack kask.

Kalle sa åt mig att gå över till milan och kolla om den behövde fyllning. Sen såg jag dom försvinna upp i riset uppför och jag tänkte ja, ja han får väl visa dom vad i håle han vill men vad ska dom där att göra. Efter ett par timmar kom dom pratandes väldeliga uppe i skogen, jag tänkte att ”tål dom inte skogsluften”. Då halade Kalle fram en literbutelj och fortsatte pläga så dom var ordentligt runda under fötterna. Kalle frågade om dom skulle hitta hem.

När det efter några dagar var dags för han att gå hem en vända att proviantera och hämta snus så passade jag på att gå och se efter vad dom varit. Gick efter den lilla bäcken en 300-400 meter där bäcken började ta slut. Där stod en liten väldigt fin liten grandunge som jag tittade lite på och som följde med upp när jag lyfte på riset. Det var helt överrisat, och i dungen var det fotogenkök och rena lilla spritfabriken. Då gick det upp för mig vad han gjorde då han skickade iväg mig till milerna och titta på dem eller sa jag kunde vara kvar i kojan och att han kunde gå själv. Då fyrade han på fotogenköket. Jag talade aldrig om att jag sett det.

En gång ville han gå utmed ån till flottarkojan. Det var besvärligt och långt att gå så jag förstod inte varför. Vi fick gå över de gamla slätterängarna Surängen och Klockarängen. Så kom vi till ett stort dike och Kalle säger ”titta där ligger en älg”. Ena bakbenet var borta bara,

en redig stekbit, och Kalle säger ”kan du förstå hur folk bär sig åt” en bit bort vid ett annat ställe kom vi till en till, och samma med den, steken var borta. Det var förstås hans tjuvskytte.

Minns jag satte myror i huvudet på han en gång när jag sa att ”har du tänkt på att för var mila vi bränner ner så rinner åtminstone två liter 100-procentig sprit ner i botten”. Kalle funderade länge och väl och sa ”tänk att sitta med en liten kopp i sidan och ta sig en sup”. Salig i åminnelse. Lagar och förordningar var inte till för alla, det var bara för en del, sa Kalle. Att skjuta sig en tjäder var det bara lagen som förbjöd.

På Kungajakten en gång stod det på Gustav V:s pall att ”Här sitter Sveriges lataste man och folket skola vara hans hundar”. Det är ju rena Majestätsbrottet. Jag är helt övertyga om att det var Kalle som skrivit det. Dom där drevkarlarna fick en tvåkrona var och en plakett av något slag.

Utkörningen av kolen var med kolryssarna. 40 hektoliter var två läster. Vi körde dom till Stråssa. Det var tidigt upp och fata ryssarna: grova kol längst bak, medelgrova i mitten och fina fram. Det gick inte att hålla det klena bland det grova. Väl framme tippade vi vid bryggan rätt ner järnvägsvagnarna. Kolmottagaren var säker på att skatta mängden. Slog sällan fel om man ösade i för att kollmäta i lårar. Gällde att köra försiktigt. Vi var foror på 70-80 hästar i rad. Långa Ösarhyttbackarna var det alltid paus och kaffedrickning. Där var hästgödsel som kunnat räckt till flera egendomar. Där var foror från Ramsberg, Resta och Gammelbohället.

En gång hände det att jag fick stanna kvar och farfar åkte hem, för där fanns inga vagnar att tippa i. Putte vart helgalen när Docka fått gå hem. Sen sprang Putte från Stråssa till Nyckelbäcken i ett kör. Han bromsade upp på ett ställe där han visste han fick dricka vatten. Han var alldeles löddrig när han kom hem. Farfar pratade mycket om det minnet.

När bönderna pratar hästar med varandra tar det aldrig slut, dom kunde hålla på från morgon till kväll. Ventilerade väl mycket problem och tips, spelade ingen roll om det var arrendator, torpare eller hemmansägare.

Måste rätta mig lite: Fem dagar och tjugo res stämmer ju inte, det var ju sexdagarsvecka!

8-10. Nov 1989 – tre kassetband, Om skoltiden

Minns mer av det som hände före, innan jag började skolan, men inte första åren i skolan i Vede våg. Visste var skolan låg och hur långt det var dit, det var cirka 4 km runt sjön från Vågaretorp. Det gick ju an tills snön kom. Snöröjning existerade inte, det skulle vara mycket snö innan det plogades något alls. Vad funderade mamma på när hon skickade iväg mig i decembermörkret med en ryggsäck med några hårda smörgåsar i? Jag tycks i alla fall inte ha någon frånvaro att tala om i första klass.

Farfar skjutsade mig första gången på ramen på cykeln. Jag hade ju varit några gånger i Vede våg så jag kände igen mig. I ryggsäcken hade jag griffel och griffeltavla, trasa att torka med och mugg till vattnet. Vet inte om vi fick några blyertspennor i första klass alls. Har pratat med Tage om vilken skolform det var. Man gick småskolan, 1:a och 2:a klass, storskolan var 3:e-6:e klass. Sen fanns fortsättningsskola tre veckor före och tre veckor efter jul, omedelbart efter man slutat skolan. Det man läste för prästen får man väl räkna som någon skolform det med.

En rast när vi skulle äta middag, kom Mös-Arne Karlsson (från Mossen), honom hade jag ibland sällskap med halva vägen, fram och grät riktigt övergivet och lärarinnan som bodde vägg i vägg med kapprummet kom in och undrade vad som hänt. Då hade han ingenting med sig i ryggsäcken. När hon fröken Karlsson tagit reda på det kom hon med en jättestor smörgås med köpt bröd med stora syltskivor. Då torkade han tårarna och då åt han.

Gick Mosskällarvägen fram till den lilla kyrkan. Tror dom hade rotfrukter i källarn. Vägen var röd från tegelbrukets kross. Frövi-Ludvika järnväg skulle vi över och banvakten såg man på dressinen ofta, men övergången var obebakad. Det minsta dom såg att det skevade på rälsen kilade dom under. Man skulle gå nära spåret och se sig om ordentligt. Hört man kunde lägga örat mot rälsen och lyssna på tåget, det var ju klart jag skulle prova det. En dag ställde jag mig på knä och en gång hörde jag det. Men så kom banvakten och fick se mig. Trodde jag skulle få stryk, sen sa han hur stor fläck det skulle bli kvar av mig om tåget kommit, sen lyssnade jag inga fler gånger.

Farbror Lindströms fina trädgård gick vi förbi och ibland ropade han in oss och vi fick något att mumsa på. Ibland slogs vi, men då sa jag till mamma att jag ramlat eller något. På vintern kunde jag gå över sjön och då blev det kortare väg. Ett krux var att när jag kom iland på Vedevågsidan kom jag vid sidan av Herrgården som hade en stor svart hund som gläufte efter alla som kom och jag var förskräckligt hundrädd. Han reste sig på bakbenen en gång när det var mycket snö och la tassarna på axlarna och jag ramlade omkull och tänkte ”nu äter han upp mig”. Jag var hundrädd ända upp i vuxen ålder. Kunde till och med gå runt sjön för att slippa hunden. Men då fick jag springa för att hinna, för jag hade ju fått vara kvar hemma längre när skolvägen var kortare.

Tog stickspåret fram till verkstäderna och en liten krok och backe upp till kyrkan där skolan låg bredvid. Jag beundrade skrotvagnarna som stod där, särskilt långa fina svarvspån som blänkte blått. Tage mindes också att dom gärna nallade svarvspån. Sen när jag gick tillbaka hem passerade jag stationskarln, han hette Hej, men bytte namn till Hejkedahl senare, som farfar kände. Frun kunde fråga ofta hur det stod till och bjöd på en bulle eller två att mumsa på under hemvägen. Den tiden på dagen var hundrackarn inne. Men var det stöp på sjön var det förskräckligt för man hade ju bara smorläderkängorna. Gummistövlar är en senare uppfinning, dom kom när jag hade börjat arbeta i skogen.

Så fick jag höra att vi skulle flytta i slutet på 1925 början på 1926, var nog före årsskiftet dom var och tittade på prästgårdsarrendet. Kalle var för ung att ta över och moster (fru Lindkvist) var ännu äldre än farbror Henning dom arrenderat av. 1922 föddes ju Ingrid så det var hög tid att de fick något eget. Vet inte om dom var och tittade på några andra ställen. Mamma var väldigt emot att flytta norr om Lindesberg. Hon hade hellre sett att dom kommit neråt Frövi, Fellingsbrotrakten med helt andra jordar. Nyckelbäcken tog ju många år, och höll jag på att säga, mammas liv, att få ordning på.

I mars 1926 följde mamma mig till skolan för att få betygsboken och noterat varför jag slutade så allt skulle vara i ordning. Minns inte flytten mer än tåget till Storå och släden i mörkret och tyckte att vi aldrig kom fram någon gång. Då var ju frågan var skolan var och då sa dom det var däruppe och pekade på Granhult. Tror inte jag gick till skolan dagen efter men sen följde mamma med mig upp. Herrgården var i fullt bruk. I ena flygeln bodde arrendatorn och en mjölnare, och den andra var småskolan med skolsalen och kapprummet och på gaveln skogvaktare Mattson. Gården var ju ganska stor och vi fick vara på hela gården. Hade väl betygsboken med mig och det vanliga i ryggsäcken. Klev in på bron och in i en mörk farstu

och hörde hur de pratade och rabblade tal så vi trodde vi var sena. Men då hon öppnade dörren så var det i kapprummet dom satt och rabblade multiplikationstabellen. Det var order från lärarinnan att läxorna skulle läsas på morgonen högt och tydligt så hon hörde det upp till sig, annars kom hon ner och funderade varför dom inte läste läxan. Fröken Hilda Helling, var från Närke, Kumla. Jag ska inte säga vad hon var, men hon var hemsk. Hon hade alla rättigheter i fråga om aga och tog vara på möjligheterna, hon var vidrig den kärringen. Nu var det märkvärdigt med en ny elev, som en stjärna. Fick tala om att jag hette John Yngve Brolin och då fick jag besked att jag fick heta Yngve där, för hon hade redan en som hette John. Tänk bara en sån sak! Hon bytte namn på mig. Jag hette Yngve hela min skoltid. John Gustavsson, Bröt-John, hette den andra. Jag var väldigt populär i början. Hade inget obehag av henne och måste ha varit någotsånär hyfsat duktig eftersom jag undkom dom värsta luggningarna och örfilearna. Hon drog loss örsnibben om Sven Berggren. Man fick lägga fingrarna under bänkklocket eller fick slag med pekpinnen över dom på bänken. Hon älskade att låta dom sitta kvar en timme för bara ett tal dom inte kunde räkna ut. Jag satt kvar en gång en timma av någon sån anledning. När det var vinter och dom hade en halv mil bortåt Riddarhyttan att få gå ensam hem. Det njöt hon väl i fulla drag av att kunna bestraffa dom med. Gå fram och ställa sig i en vrå om man inte kunde svara, hela lektionen, och visa upp den dumma. Hon märkte nog många för livet.

Vi hade ABC-boken. I andra klass fick vi blyertspenna och papper och radergummi. Lektionerna var lära sig läsa, skriva, siffror och räkna. Gick inte vanliga metoder tvinga hon fram lärdomarna med pekpinnen. Så var det lite hembygdskunskap och naturlära och kristendom stod högt i kurs. Det skulle alltid sjungas en psalm och bön och bordsbön före och efter maten och psalm innan man fick gå. Blev väldigt sjuk i andra klass i något och var hemma i 18 dagar, då satte hon dit tio dagar utan giltigt förfall utav ren elakhet och inget annat. Farfar och Anna var iväg till doktorn med mig. Minns att jag skrek när han klämde på mig. Var kanske undernäring av ensidig kost. Fick antagligen inte i mig de ämnen jag behövde. Hon Helling hotade många med att de skulle få sitta kvar. Då kom bönderna eller andra på råd att skicka med en liten flicka en smörklick, eller ägg eller en plockad kyckling och trippade upp med på morgonen. Sen var den flickan klassens skinande ljus. Jag berättade det för mamma och hon blev så arg och sa att om du så ska sitta kvar i tio år i andra klass så skulle hon aldrig få så mycket som en brödbit från Nyckelbäcken i alla fall. Folk fick ju nästan försörja henne som prästens tionde. Dom hade makt lärarna. Det var ju prästen och lärarnas ord som var kungsord.

I tredje kom jag i himmelriket igen, då fick jag Maria Larsson, hon var från Mariestad i Västergötland, kanske 35 år, lite fyllig, glad och rund. Hon kunde bli arg som sjutton, men det gick inte att jämföra. Den låg framme i Gammelbo. Vi började på hösten men fick flytta tillbaka till nedre botten på herrgårdsbyggningen nästan ett helt år då dom skulle renovera storskolan. Vadade över ån och hem även om jag inte fick. Tog ju av sig skorna medans det var isbitar kvar. Gällde få på sig långa svarta hemstickade "två aviga, två räta" och knäppa strumpebanden. Man hade ju livstycke och kortbyxor. Långbyxor förekom aldrig före man konfirmerats. Före 14 år var det inte fråga om långbyxor. Men man fick en overall på sommaren och kanske gymnastiskor som var så lätta och sköna att springa i.

Räkning, geografi, historia, naturlära eller naturkunskap, välskrivning, läsning, rättstavning, uppsatsskrivning och kristendom var ett stort ämne, så hade man gymnastik och sång vad nu det skulle vara bra för.

Mer än en termin var vi i Granhult och det var roligt att komma tillbaka till en renovering, utvändigt och invändigt. Lärarinnan hade rum och kök på gaveln. Vi hade en skolsal som var rätt stor och kapprummet med två steg i trappen utanför. Uppvärmningen var två kaminer, en jättestor i salen och en mindre i kapprummet. Den som satt närmast kaminen i salen var genomkokt, men den som satt vid fönstret hade inte lika varmt. Fönstren var enkla fönster och hade bara ett glas, men vintertid sattes innanfönster dit. Kopplade dubbla fönster är senare påfund. Las vadd i botten mellan dom och lite lav som dekoration och sen klistra man fönsterremсор så det inte skulle dra. Ventilation var bara när dörren öppnades. Skolgården var rätt stor med blandad gräsmatta och lite grusbeläggning. Den gränsa åt skog åt två håll, åt andra kanterna såg man ner mot Gammelbo och gårdarna. Utedassen stod på rad, lärarinnans längst till vänster så var det flickornas och pojkarnas och vedboden som var en viktig sak i alltihop. Elevernas skyldighet, pojkarnas, att bära in ved på middagsrasten. Vi hade fått en drickautomat i kapprummet. Rymde tio liter i en behållare på väggen med rör ner och tryckknapp med en hink under för det som rann över. Städerskan fyllde på vattnet med en hink. Det var ganska grönt vatten på slutet men det var elegant och fint med sån apparat. Bänkarna var i fyra rader, kopplade två och två, så en kateder, svarta tavlan, kartstället och en orgel som inte användes så ofta och så fanns ett underverk på lärarinnans bord, en pennvässare som man kunde veva. Det var märkvärdigt. Fanns ingen som helst möjlighet att tvätta händer eller något sånt. Det var nog att städerskan bar in lite vatten så vi kunde dricka.

Vet inte att vi hade lov att hållas inne på rasterna. Men vi fick inte lämna skolgården eller gå upp i skogen och leka. Det fanns en liten källare inbyggd i en slänt. Där hade lärarinnan inte sikt om vi försvann in i skogen. Fanns några tallar och björkar på skolgården. Lekte kurragömma, rymmare och fasttagare, sågade trissor hemma av björk, tre fyra tum tjocka, så hade vi något som liknade bandyklubbor så stod vi och slog trissor mot varandra. Men flickorna fick inte vara med. Det var jobbigt att kapa till trissor för dom höll ju inte att slå så. Fotboll hade ingen. Vet vi sydde en och stoppade med trasor. Sen kom en ny kronjägare, Gustav Andersson (barnen tog sig namnet Gustavsson), och då kom Yngve Gustavsson till skolan och han hade en fotboll. Först stod vi ju och beundra att bara få titta på den. Det var ju bara fråga att hålla luft i bollen. Sen skulle den snöras och det var att knycka mammas hårnålar så man kunde dra ihop den så mycket som möjligt. Värst var om man skulle nicka och man träffade sömmen, för då vart man märkt för veckan. Mestadels kom fröken ut och sa till när rasten var slut, så ställde man upp på led för att marschera in i kapprummet.

Hon hade alla fyra klasserna. För det mest läste tredje och fjärde klass muntligt så hade femte och sjätte eget arbete sen växlade man om. Vi kunde få sitta och räkna, skriva uppsats, rita, ha välskrivning medans hon arbetade med femte-sjätte klass. Var spännande att lyssna på vad dom höll på med om Amerika, Sydamerika och sånt spännande. Försökte ligga före programmet i räkning så jag kunde lyssna. Hade väl lite mer sinne för det där med geografi eftersom morbror Einar gick på sjön och morbror Valle var ju försvunnen då. Det kom ju kort till mamma från Valparaiso, Lissabon, Havanna och det var ju kul att höra om dom.

Dagen började med psalmsång först, men hon var nog inte så särskild för musik på den där gistna orgeln, för den lät väldigt illa. Sen var det Fader vår och en ordningsman för varje vecka utsedd som bestämde vem som skulle läsa dagens böner före och efter maten, sen vem som skulle läsa Herrens välsignelse innan man gick hem. Ordningsman höll reda på vilka som skulle bära veden på matrasten. Lårarna skulle fyllas till kaminerna. Om alla grabbar bar så kunde det gå fort, men var det få som bar kunde det ta hela rasten.

Att svara på en fråga så fick man inte på något vis sitta kvar i bänken. Vid läsning var det alltid stående. Det skulle inte slamra med bänkllock. Det hände att skolinspektören kom och då skulle samtliga ställa sig upp. Om aldrig några lock slamrat så var det rena saluten av ren nervositet. Matrasten var i kapprummets fasta bänkar. Hård smörgås och mjölkbutelj var det alla hade, tror inte någon hade limpsmörgås. På sommaren kunde vi få sitta utanför på gräsmattan, det var skönt. Erik Bolinder från Gammelbo herrgård hade ju haft guvernant i ettan och tvåan men började i vanliga skolan. När pigornas smörgåsar kom upp så oj vilka smörgåsar han hade, en gång hade han tomatskivor på! Jag hade ju aldrig sett en tomat och tänkte så sagolikt gott det såg ut.

Hembygdskunskap var ganska intressanta saker. Vi fick försöka slå i oss vad människor levde av, jordbruk och skogsbruk och vad man fick fram för någonting, virke, kol, timmer, bräder, korn, havre och vete och råg. Vi tog med oss ax av alla fyra sädeslagen. Farfar sådde vårvete och det var inte så många som gjorde. Det var bara tvåradigt med två rader korn i axet så det likna ju inget vete. Nästa dag tog jag med fyrradigt och sexradigt. Vi tog med kvistar och löv, fast skilja på träden kunde de flesta. Undrar om dom får så grundlig undervisning i sånt idag. Hembygden var kyrkan mycket inblandad i, den var ju någon överhet i församlingen, det kommunala kom inte fram förrän i fortsättningsskolan. Vad landshövding, biskop och ärkebiskopen hette fick man lära. Att rekbiskopen var Eidem och biskopen var Billing och landshövdingen Hasselrot pluggade man i sig, så var man klar med det.

Geografilektionerna började bra för då fick vi en bok med konturen ritad av alla Sveriges landskap, så fick vi gå efter egna kartböcker och färglägga med krita, brunt för höjder, ner mot slättlandet och blått för sjöar och vattendrag, städerna och skriva namnen på berg, åar, sjöar och städer. Västmanland och lilla Närke var ju inte så svårt men ju längre bort ju svårare. Det räckte nog både tredje och fjärde klass. Illa att man inte har allt sånt kvar. Såg på sista jobbet att grabbarna i packen som var 18-19 år, att en ort som Filipstad och Sollefteå hade dom aldrig fått lära sig.

Räkning var de fyra räknesätten, decimalbråk, allmänna bråk och reguladetri en art av räkning där man har två bekanta och får fram en obekant. Matematiken var många som gick på stöten, särskilt bråken, minsta gemensamma nämnare och allt med dividender, täljare och nämnare. Gick någotsånär godkänt genom alltihop. Man hade inga provräkningar men ett kladdhäfte och sen ett tjockare som skulle ha snygga siffror och tydligt skrivna svar. När vi hade räknat fick vi lämna fram för rättning och väntade direkt på resultatet. Det var sällan hon rättade över till nästa dag. Försökte forcera så jag låg lite före. Lov och helger hade man hemräkning. Vinter och sommar var det massornas massor man skulle ha med tillbaka. Sen var det fram att räkna vid svarta tavlan också och då gällde ju att räkna rätt och slippa fnittret.

Geometrin tyckte jag mycket om för jag såg formerna för trädgårdslandet och dörrar framför mig. Det var kvadrater och trekantar. Det gick ju lätt att se det framför sig när dom stegade ut tegar i famnar och alnar och omkretsar. Illa att man inte kom längre med skolgången sen. Mycket huvudräkning var det, för det tränade fröken Larsson hårt på. Multiplikationstabellen skulle man klara mitt i natten. Tage fick lära sig till femton och sa att ”den som inte kan multiplikationstabellen kan aldrig bli något av”.

Tror nog vi hade läst Europa när vi slutade fjärde klass. Det var grundligt om länderna men Ryssland var väl minst om. Bergskedjorna, sjöar, floder, städer och lite om vad dom levde mest av var väldigt intressant. Ute i världen hade vi haft ett par forskare och jag var intresserad av nord- och sydpolen men det ingick inte i läroböckerna. Nordensköld hade gjort

Nordostpassagen och det talade fröken om. André som seglade iväg 1897 kom ju inte tillbaka förrän han hittades 1930 på Vitön med Strindberg och Frenkel. Dom kom med en pansarkryssare och det gick ut i en radio där V-Gustav tog emot dom med högtravande tal. Vi hade ju Sven Hedin ute i världen. Den stora sista expeditionen var 1927-30, han var född 65, samma år som morfar. Han hade gett ut åtskillig med böcker, en var i två delar, Från pol till pol, och fröken Larsson kunde ta in en av sina böcker och läsa en hel geografitimme och då lyssna alla fyra klasserna. Det ingick absolut inte i undervisningen, men sån var hon. Sven Hedin adlades 1902, det var den siste svensk som adlades.

Historia var ett evig dragglände med alla dessa årtal. Var inte så intresserad av det. Stenålder och bronsålder med runstenar, vikingatid och fram till Gustav Vasa och slaget vid Brunkebergstorg var spännande, men sen blev det menlöst. Förhör på årtalen fick man ju. Idag avskyr jag ju både Gustav II Adolf och Karl XII, redan då tyckte jag något var snett med det där. Morfar var gammal indelt soldat och hade kompisar som varit soldater generationer tillbaka med krigstjänst i Tyskland och sånt. De flesta kom ju aldrig tillbaka. När man granskar historien var det ju rena misshushållningen med folk. Fältherrarna blev förlånade både det ena och andra för att dom höll sig väl med kungarna. Historien var så storsvensk så man skulle känna sig uppe i det blå. Vår Fröken Larsson var nog så måttlig imponerad men följde läroplanen och visste vad som skulle meddelas. Gustav II Adolf-firandet var föreskrivet hur det skulle firas. Om inte nån gång förut, så då skulle flaggan hissas och sen in och sjunga ”Vår Gud är oss en väldig borg”, det var obligatoriskt. Karl XII firades inte på samma sätt, men han var ju en riktig lumphög har det visat sig.

Så skulle man lära sig alla ätterna fram till Bernadotterna. Det är minsann ingen av dom som har något att skryta med, dom var mest äventyrare. Var gäst vid två resor i Tyskland hos Boschfabrikerna och dom älskar ju att visa sina kyrkor. Var in i en kyrka som Gustav II Adolf hade tagit hem en hel del från i Banberg. Det fanns många svenskättlingar kvar. Mycket som finns av tapeter, tavlor, smycken, silver och guld är rena stöldgodset. Dom här senare Bernadotterna har väl skött sig bättre, men prins Sigvard som inte får kalla sig prins ens av nuvarande Kalle XVI som själv tog in en invandreska. För att inte tala om Bertil och den skata han tog med sig från London. Men han som är född prins får inte kalla sig det.

Den gamla tiden, medeltiden, var intressant och att vi var en stormakt som Karl XII spelade bort när han svek hela sin här och lät sig passas upp. Det var ju tur dom sköt ner eländet i Norge. Titta på en film om hans likfärd som ska föreställa vara i Jämtland med en deltagande allmänhet, när färden i verkligheten gick genom Värmland där dom bara lämnade skulder och elände efter sig.

Naturläran gillade jag mest av allting och det är ju inte så underligt när min lekstuga var naturen. Rikhaltig flora i dom där trakterna (av Nyckelbäcken/MiL) för de fyra arterna av jord, sandkullarna med mo och grus för nejlikor och kattföt, sen mossar med sin växtlighet, bara mossen nedanför skogsgrinden hade blommor som inte var så vanligt, åssä styv lerjord och blandjorden med mycket källådror. Vid Prästkullen, den vid bäcken, växte otroligt mycket av orkidén nattviol. Upp efter bäcken när man kom upp blev det stup ner från Stora Nyckelbäckens åkrar med mycket källsprång. I den kalla och fuktiga marken, oavsett hur somrarna var, fanns Jungfru Marie nycklar, fläckeblomster och sen mossarna vid Busmossen med ett par arter silkeshår som det var gott om. Vid åkröken där Sandån buktar in mot Såghedvägen är en källa där jag hittade tätört nedanför. Jag hade ju sett så mycket, så det var skoj med naturläran. Vi fick ju lära om fruktställningarna med ståndare och pistiller, bladställning, växtsätt och spridningssätt. I naturläran var det dom enkla blommorna bara.

Lövträd är det inte så gott om som de vanliga. Poppel, bok och lind fanns inte så mycket, men ask stod i allén upp till Granhult och poppel hade vi vid landsvägen, men dom börjar nog vissna (Men är 2009 minst ett mycket resligt träd/MiL). Sen fanns ju lärk inplanterade i skogen och det hade vi i allén. En bit upp mot Sandån fanns också lärk planterat. Järnvägsbyggarna upptäckte att syllarna höll längre av lärk, men spikarna släppte. Det blev nog kolved av lärk mest.

När fröken Larsson gick i skolan berätta hon om hur dom pressade växter och att dom skulle tas vid bra väder och i rätt utvecklingsstadie. Jag satte igång en sommar att pressa upp på vinden vid boden på gården. Virke och tyngder fanns ju. Tiokilosloden till decimalvågen fanns ju. Sporrade mig att söka växter och hitta sånt ingen hade. Vi hade ingen order på att göra det, men jag berättade när vi började på hösten att jag hade pressat växter på kvällar och söndagar. Tätörten var svår att pressa berättade jag, Kung Karls spira och en tallört tog jag med att visa först, men då var det roligt att höra på fröken Larsson för tallörten och tätörten hade hon inte sett sen hon kom upp till Västmanland alls. Sen hade jag en del av dom gula växterna och nävorna och bär som smultron och stenbär. Jag var kvar någon timma en dag och hon satte de rätta namnen på dom och ibland latin. Hon sa att ”det här får du nytta av, för du ska väl fortsätta till realskolan sen”, men även om jag det ville så fick det förbli en dröm, tyvärr.

Nu var det lika med fåglarna att det fanns ovanligt gott om det, de gamla beteshagarna hade ju storvuxen asp som var bra för hackspettarterna som inte har samma bo två gånger i rad. Det fanns spillkråka, gröngöling, stor och liten hackspett och den vitryggiga hemikring. Spillkråkan kallades regnfågeln för att det kommer regn när hon skriker. Det går en sägen om att hon skulle ha varit en kvinna som hade förvägrat någon en bit bröd och fått ge sig iväg genom skorstenen ut, då hon bränt sig och därför ropar hon på vatten när hon kom ut. Sägningen gick även i Uppland för mamma (Johns fru/MiL) hade hört samma.

Tjäder, orre och järpe var det gott om, speciellt orre som hängde i klasar i träden och åt knopp i björkarna. Tjädern gick man ofta på i skogen och det dundrade som åskan skulle gå när den lyfte. Gick man på en tjäderkull med kycklingarna då flög hon bara upp en bit och springer och släpar vingar som hon bara går att ta. Det gör hon för att förleda en räv så kycklingarna hinner gömma sig. Det är omöjligt att hitta kycklingar som mamman lämnat så.

Rapphöns fanns också och det hade Holger vagt minne av att han kanske sett. Åkte man skidor ut över odlingen i nysnö kunde dom flyga upp rätt framför skidspetsen från sina nattläger under snön. Dom är borta nu sen odlingskulturen ändrades, deras diken där dom hade mat och gömställen täcktes över. Kornknarren försvann också. Den kunde man höra om kvällarna. Den heter ”rögrepå” på Bergslagsmål. Enkelbeckasinen, eller Himmelsgeten, fanns också. Varenda gång kunde jag tala om fler djur som jag sett än dom hon talade om. Vet inte att någon mer var så intresserad av sånt.

En gång vid Sverkerstån såg jag en fågel på en iskant, svart och vit var den och hoppade ner i vattnet. Det där talar jag aldrig om för någon för ingen kommer tro mig tänkte jag, men på en rast sa jag till fröken vad jag sett och då sa hon det var en strömstare. Det hade jag aldrig hört talas om.

Sen fick vi lära oss om bergarter, gnejs och granit, glimmer och lite om främmande länder och tropiker och regnskogar i stora drag.

Nytt band:

Svenska språket handlade om satsläran, subjekt och predikat och allt vad det hette och rättstavning. Vad man satte särskild vikt vid var kommatering och skiljetecknens användning och avstavning, så ingick uppsatsskrivning och välskrivning. Då hade vi fått börja med bläckpenna. Fanns ett svarvat hål för bläckhornet och ett spår för pennan. Det var mycket träning i början med bläckskrivning. Doppade man för långt så kunde man skriva lite så sa det plopp och läskappret fick tas fram, men sen kunde man ju inte använda den sidan mer heller. Vi hade några raka pennor som kallades skolpennor, annars fanns flera utföranden, men man skulle bara använda skolpennan. Det var roligt att skriva med bläck, man kände sig mera vuxen då. Det var duktiga lärare som kunde hålla fyra kunskapsstadier i gång samtidigt. Läsning och att kunna framföra och förstå var det mycket med. En pojke stod och läste en historia om hästar och när man stannar en häst säger man ju proto och när han kom dit i texten så sa han ”proto” och den pojkestackarna fick ju heta Proto så länge jag gick i skolan.

Vi hade ju Sörgården och Önnemo by... I femte-sjätte klass fick vi låna böcker med något mer avancerad litteratur i. Vi hade ett häfte där de stora författarna var med, storsvenskt med Johan Ludvig Runeberg, Topelius, Esaias Tegnér, Erik Gustaf Geijer och Verner von Heidenstam, Karlfeldt och Fröding, Anna-Maria Lenngren, Ossian Nilsson, Anders Österling och massor till. Dom fick vi alltid läsa och dom var roliga att läsa. Jag hade ju turen att få läsa dikt för då skulle ”allt Yngve” upp och läsa. En pojke skulle läsa om Sven Duva från Fänrik Ståhls sägner och forcerade igenom texten. Bonden Paavo bland Sarajärvis moar likaså. Geijers ”den lille kolargossen” på väg till skogen där far sitter och mor sitter och spinner slutar ju med att ”den rätt kan läsa sitt Fader vår, han rädes varken fan eller trolen” och när den skulle läsas räknade man ut vilka som skulle få säga Fan i skolan, inomhus, och att det stod i en läsebok.

Ett annat var ju ”En salig dumbom” och Anna-Maria Lenngrens kalas i prästgården. Där ”frasade av siden mitt i ett sjudundrande kalas”.

Så hade vi ett häfte med fabler och folkhistorier i, t.ex. om haren och igelkotten som sprang ikapp i fårorna, det var ju två igelkottar så det spelade ingen roll hur han sprang, och pojken som var fångad hos en jätte och den som kunde äta mesta gröten hade vunnit, pojken hade ju stoppat en nattsäck av skinn att ha innanför blusen och när jätten var mätt visade pojken hur man ska äta och skar upp sin mage och jätten gjorde samma sak, så var ju pojken fri.

Fick alltid läsa om pojken som var ute och gick och fick se räven som låg och sov och bestämde sig att ta en sten och slå i huvudet på den för att ta skinnet, så räkna han ut att han skulle sälja skinnet och köpa råg och fråga far om han fick så råg på biten vid vägen där folk gick till kyrkan, sen skulle han sälja råg och köpa så mycket till far och mor och syskon så hela världen låg öppen för han, när folket går till kyrkan skulle de se hans fina råg och säga ”se sån granner råg pojken har” och då skulle han säga till dem att inte gå för nära ”trö inte i rågen” och det kommer mer och han säger samma till alla tills det kommer nå råvulingar och en som går upp och då blir jag sint och skriker ”trö inte i rögen” och då vaknar räven och springer sin väg.

Så hade vi uppsatsskrivningen som jag tyckte om, det var ofta givna ämnen om sånt som hände hemmavid, om höbärgning, potatisupptagning, var jag badade på lovet och ibland totalt fria händer, då kunde man släppa loss fantasin ordentligt. För dom flesta blev det ingenting då. Vi skrev stor kladd som lämnades in och rättades. Skrev ett par tre stycken uppsatser, bland annat en om ”En stenyx berättar”, som jag skrev i jagform, att jag låg i en monter och

alla som kom och tittade och hur jag hade fått göra tjänst och sen kommit i jorden länge. Sen skrev jag om lilla maskrosfröet i jagform. Att jag bodde med så många syskon och hade så fint i solen och att vi skulle ut och resa med våra paraplyer, så hade något förskräckligt hemskt kommit och tagit bort vårt bo och alla syskon for åt alla håll och att svalorna försökte ta mig och att jag åkte över hembygden och vatten och landade och tänkte att om jag lägger mig här till det blir sommar igen ska jag komma tillbaka och bli den som står för den stora fina blomman, höll jag på. Men när det blev examensdags i fjärde-femte klass med alla mammor och fru Bolinder i spetsen och fröken säger att nu ska Yngve läsa någon eller ett par av sina uppsatser var det bara att gå fram vid katedern och stirra djupt ner i boken och läste kanske dom två och när det var klart då tar fru Agronom Bolinder upp en applåd och kan du tänka dig det, hur jag kände det. Men så var det med mitt författarskap, men visst är det roligt minne. Stod aldrig något betyg men ofta Bra. Alla var befriade från dikt men jag fick plågas med det. Det var modersmålet som det hette.

Kristendomskunskapen höll dom hårt på. Det var en tjock bok, tradig på sitt sätt, men en sammanhängande historia från första mosebok till nya testamentet. Då fick man följa speciellt mycket med Jesu lidande. Var väldigt mycket förhör och de tio budorden, syndabekännelsen och trosbekännelsen. Det sitter kvar än. Det var inte lite psalmverser, minst tre fyra verser i veckan som följde årstiderna. Dom skulle vi kunna utantill ordentligt. Många var väldigt vackra och kommer nog ihåg de flesta till $\frac{3}{4}$, men nu har dom ju ändrat nummer och stått i. Man skulle veta vem som skrivit dom också. Finns ju psalmer man kan gripas rätt bra utav om man lyssnar på dom, såna man hört vid högtidligheter och begravningar och minns med någon särskild anledning. Dom var lika viktiga som bordsbönerna och Herrens välsignelse. Man fick lära sig kyrkoåret och det visste jag ju hur det gick till, när man skulle stå och sitta och när prästen sjöng och församlingen skulle svara. Anser nog det skulle vara mer av det idag, det gör inget alls illa av att få tänka efter lite. Man behöver inte ha några religiösa synpunkter eller gudstro för den skull inte, men jag tror inte det skadar att lära sig.

Jag kommer särskilt ihåg julpsalmen hur högtidligt det var när vi åkt hemifrån vid femtiden och sjöng "Var hälsad sköna morgonstund". Där satt dom, gubbar och gummar, med knotiga nävar som minst av allt var lämpade att vända tunna blad i en psalmbok, men när dom sjöng "Var hälsad sköna morgonstund", så behövde ingen psalmbok inte, den kunde dom allihop.

Teckning var ju skoj, det finns väl ingen unge som inte gärna ritar. Men det hade jag ju inte så mycket vana av hemifrån. Minns att Ingrid och jag fick dela på en blyertspenna ett tag och ibland kunde vi köpa hos Bröderna Jansson, vitt omslagspapper, för fem öre. Då var det en riktig nåd att få tag i papper och kunna rita. Teckning var mest efter förebild. Ibland fick vi full frihet att rita vad vi ville. Då kunde man fantisera och rita ur minnet sånt som man sett och hade i huvudet. Tror det var i femte klass vi fick börja med akvarellfärgerna, annars var det färgkriter. Fröken Larsson skaffade riktigt kritpapper och riktigt akvarellpapper och det var nog på eget bevåg. Vi fick rita med kol också, en gång ritade jag en korp och den ville fröken Larsson ha kvar, jag tror hon fick den. Det fanns en av Östgrenarna, den äldsta, som gick i sjätte klass när jag började tredje, han var suverän att rita. En flicka var också väldigt bra.

En annan sak var gymnastiken. Då fick man bära ihop bänkarna så det blev en yta i en tredjedel av skolsalen. Det var stående gymnastik, bårullningar, höfter fäst, rulla på huvudet och svikhopp. Något redskap fanns ju inte. Så fick man ligga på det lortiga golvet, dom var ju bara sopade med björkkvast. Det fanns ju ingen som gick och vaska med något vått över dom inte. Breda furuplank som det var. Det var ju långa spår utav skorna mellan bänkraderna. Vet

inte hur dom hade i större skolor som fram i Ramsberg, om dom hade någon plint. Sommartid kunde vi få gå ut, men det var Lings gymnastik och inget annat.

Slöjden hade vi Granhult, i missionshuset, i en kammare där. Då var det en lärare som kom på cykel från Bäckegruvan en eftermiddag i veckan. Han hade en pojke med sig ner som åkte på ramen ner. Det första vi fick göra var att elda, för där var kallt. Men se slöjd var aldrig min starka sida. Jag gjorde en blompinne, en skärbräda och en fågelholk. Blompinnen var ju mamma snäll och använde, skärbräden användes nog till något annat än skärbräda, men fågelholken satte jag upp. Det var väl som att småfåglarnas hyresgästförening hade sammanträde där, men det blev blankt avslag. Det bodde då ingen första året. Jag lyckades inte så särskilt bra där heller. Men så skulle vi slipa hyveljärn och dra slipsten och se det kunde jag så bra att han sa att nu skulle inte han slipa något mer. Och då fick jag ju någon som drog slipsten och du kan tro man låg på dom som fick dra!

Vi hade ju sång, men det kan vi ju dra en tystnadens slöja över. Jag har nog C i slutbetyget, men inte var det några pojkar som försökte sjunga.

En liten eftertanke av själva folkskolan. Vi hade en lärare i Ramsberg som hette Nisse Finnhammar, det var en drivkraft av Guds nåde, som startade sångkör och föreläsarföreningar och det fanns väl ingenting han inte startade. En 100-procentig kille. Han kom på en sak som vi tyckte var rolig. Vi fick lära oss ett fristående gymnastikprogram som vi fick öva in ordentligt, så han åkte runt i alla skolor och övade. Så startade han Skolans dag som förlas på olika platser. Den första jag var med på var i Stråssa, strax före avslutningen, med alla skolor. Så var det slöjdalster och teckningar som visades upp. Tror dom skramlade ihop med sparbössor så det blev lite slantar. Så var det sång med skolkörer. Hade nöjet att ha två-tre teckningar med. Sen ordnade han också på lovet en sammankomst på någon vecka då dom en gång var vid Liljendal. Där kunde jag inte få vara med, men dom badade, tävlade, gick i skogen, sjöng på kvällarna.

Vi hade en skolresa in till Lindesberg och det var ju storstilat att få åka in till stan och fröken Helling, småskollärarynnan, var med. Det bör ha varit när Ingrid gick i andra klass och jag i femte. Då stannade vi vid Gusselhyttan som var en liten byhytta strax före man kom till Storå efter vägen till Lindesberg över Morskoga som vägen gick förr (byarnas inbördes geografiska förhållande stämmer inte/MiL). Det var utslag i hyttan just som vi stannade där och det var spännande att få se hur järnet rann ut i sina sandformar och vad varmt det var. Har sett det i Riddarhyttan, men med större masugnar. När vi kom till Lindesberg fick vi gå till Kyrkberget och äta medhavd matsäck som väl var som på skolans dag då mamma hade gjort våfflor att festa på. Vi fick gå på Bäragslagernas tidning och titta hur dom gjorde en tidning. Där satt dom med blyformarna typograferna, och då fick vi varsin matris med namnet på. Det var enda skolresan jag var ute på. Många hade säkert inte varit in till stan. Jag hade ju varit ner till farbror Lindkvist och följt med mamma någon gång hon skulle in på hösten och handla.

Det fanns väl elever som var lite avvikande när dom kom från hem med många barn, dom kom ju inte alla gånger till skolan om skorna skulle lagas. Hade man bara ett par skor och sulorna slut så måste dom lagas. Skomakar Nyberg bodde i Granhult. Det gick inte att komma och säga att man skulle ha skorna lagade, men om man sa att ”det här går väl inte att laga” då blev det ingen konst. Så fick man tillbaka dom med fullt av luffarnubb och klackjärn. Luffarnubben var stor som ett häftstift med tre nabbar. Så fick man slita på järnet först och spara sulorna. Det var ju mindre roligt att gå på blankis med dom. Varenda flicka hade förkläde på sig, från första klass till sista. Man kunde be om lov för att vara hemma och hjälpa

till en dag eller två, som regel vid potatissättning, upptagning och trösken. Det beviljades alltid. Seden var så och dom visste ju att ungarna behövdes hemma. Annars hade vi en flicka, Märta Andersson, som hade epilepsi som var lika gammal som jag. Det var svårt för den som satt bredvid när hon fick anfällen innan fröken kunde hjälpa till att hålla henne. Hon var inte dum i huvudet, men lite efter. Systemen började gråta varje gång för hon tyckte det var hemskt. Vi sa ju inget för vi hade ju fått instruktioner hemma att hon var ju sjuk.

Sen minns jag tre syskon, Stig, Östen och Gunnel Strandberg, dom var nästan i följd alla tre i år räknat, den mellersta Östen gick ett helt år utan att säga ett ord när han fick en fråga. Fick inte fram ett ord. På skolrasten var han den största gaphalsen av alla. Men han behövde inte gå om.

På lördagen kunde fröken säga att på måndag behöver ni inte komma för då är det skurlov. Det hände väl två gånger om året att skolgolvet skurades ordentligt. Nu hade jag lite insiderinformation om det där för hon som skurade, Anna Nyberg, bodde i brygghuskammaren och berättade men jag fick inget säga i skolan.

Fröken Larsson talade med mamma om att jag skulle få gå i realen. Mamma ville det säkert själv med och jag hade ju pengar som jag hade blivit utlöst med en gång i världen, men det försvann bara i en dröm. Och det var väl illa nog. Då hade jag fått börja i Lindesberg. Orup var rektor för samrealskolan.

Nog kan jag rabbla alla de där pojkarna i bibeln än.

Sen var det fortsättningsskolan, tre veckor före och tre veckor efter jul, där hade vi bokföring och ritning med passare och läsa hur kommunalväsende fungerade, hur landet styrdes och riksdag och en massa blanketter som fanns i samhället som medborgare skulle fylla i. Det var ju intressant om fraktgods med båtar, järnväg, ilgods, ansökningar till arbete och upprätta testamente, hur adresser skulle ställas ute på kuvert och hur titlar skulle skrivas.

Till Anna och Andreas måste jag säga, vad ni än gör läs och lär er, för ni kan aldrig någonsin lära er för mycket. Glöm inte bort vad gamle farfar sagt.

Gå i läsen sa dom, det var ju inte betungande. Det var på lördag och började på hösten fram till pingst, framme i Ramsberg på Klockaregården i kyrksalen där även kommunen höll till med sina sammanträden. Då hade jag ju fått cykel, eller köpt den av egna bankpengar då farbror Lindkvist hade skrivit på fullmakt. Han var ju min förmyndare över dom pengarna jag hade, jag vet han morrade och tyckte jag skulle väl ha kunnat få en cykel ändå. Det fanns ju inte pojkcyklar eller flickcyklar i mindre storlekar förrän efter kriget. Cykelåkning lärde man sig genom att stå och trampa genom ramen på dom stora 28-tums cyklarna. Det var många sönderslagna knän. Vi fick cykla till Ramsberg, vi var väl en sex-sju stycken. Sen så undervisades en grupp i Stråssa och en grupp i Löa. Vi hade en präst som hette Sjövall som kom en kort tid till Ramsberg. En genomsnäll människa, med huvudet framåtlutat så han hade hakan ner i bröstet sen en skada i franska främlingslegionen. Det sa han ofta till oss pojkar: ”Vad som än händer i livet, gå aldrig in i främlingslegionen”.

Undervisningen var ju inte svår, mest en massa bibelkunskap, kyrkohistoria, kyrkoordningen och katekesläsningen med ”vad är det”. så skulle det göras en analys över den frågan. Då slapp man ju jobba den lördan. Så hade vi en vaktmästarinna, Ulla på Bogårn, en gammal torr tant mitt uppe i byn vid ån och dammen. Hon kikade alltid i fönstren om prästen skulle

komma, då ropade hon alltid ”flickor, han kommer, han kommer” som om hon väntat på Herren själv. Hon hade alltid psalmboken med sig. Vi hade ju en psalm innan vi satte igång, sen gick hon hem. Hon var professionell gråterska på alla begravningar, hon gick på alla. Att hinna mellan bägge kyrkogårdarna kunde bli svårt. Hon stod där och böla och grät även om hon inte kände dom. Jag vet dom som körde iväg henne från kyrkogården. En söndag utan begravning i Ramsberg var väl en stor katastrof för henne. Hon eldade i järnkaminen. Ovanpå var det en keramikinsats som en slags skål. En grabb, Astor Lindholm, som var lite mer företagsam än dom andra, fick iväg hennes psalmbok i den där skålen och när hon eldade som mest började det ju ryka då började hon med spjällen och drog tills hon upptäckte att hennes psalmbok låg och blev förstörd. Lördagen efter fick vi en liten reprimand av prästen Sjövall att vi hade förstört Ullas psalmbok, men han hade lite svårt att hålla sig för skratt såg det ut som. Jag tror inte han hade tyckt så särskilt mycket om gumman där, hon va och la sig och brydde sig i allting. Men hon slutade och surra på oss grabbar, för vi var inte nå värda. Hon sa aldrig ”pojkar, nu kommer prästen”, det var ingen risk.

Pingstafton var förhören och pingstdagen högtidligheterna med nattvarden och då fick man sin första kostym med långbyxor och då var man stor karl. Det minns jag än kostymen, den syddes hos en skraddare i Löa, för skraddaren i Ramsberg, Karlsson, hade bara en modell 1890. Tidigt i mars cyklade jag till Löa. Mamma sa precis hur stor byxvidden skulle vara, men jag tog till ett mått som räckte till tåspetsarna. Var där och provade och tog hem den. Mamma slog ner som åskan. ”Du går aldrig till kyrkan i dom där vida byxorna det är bara att cykla till Löa och be han sy in dom.” Jag förstår det efteråt, men då var det en tävlan om vem som kunde ha de vidaste byxorna, den var ju mest fräsigt ekiperad av alla. Läsningen var helt enkelt rolig. Vi fick en psalmbok och en bibel.

Tyckte det gick ovanligt sakta på pingstdagen det där med nattvarden. Det var så att mörten lekte i Glien och gick upp i Sandån, så det var bråttom hem att och meta. Mamma var med på konfirmationen och satt och halvsnyfta med dom andra. Jag tror det gick en buss för mammorna och såna, men hon kom långt efter mig. Av med kläderna, fram med metspön och hämta mask. Några historier med konfirmationspresenter hörde man aldrig talas om.

Nu var det bara tunga arbetet i jord och skog att se fram emot. Jag var övertygad jag skulle gå ut på sjön, morbror Einar var ju på sjön och morbror Valle även om han var försvunnen då sen fler år tillbaka. Det var ingen ide att prata med mamma om det för hon slog dövörat till. Hade kontakt med sjömansförmedlingen hur det skulle gå till att man skulle ha målsmans intyg. Jag var ju inte dummare än att jag skrev ett intyg med mammas namn under. Jag hade ju gått i fortsättningsskolan och fått lära mig skriva diverse. Så kom ett svar från sjömansförmedlingen, men när posten kom var jag inte hemma, så mamma fick tag i det och det blev ju ett hallå och på kvällen satt farfar och hon och resonerade med mig att jag skulle slå det ur hågen. Mamma tänkte ju på sin egen bror hon förlorat på sjön och farfar tänkte väl mest på en arbetskarl som skulle försvinna. Det rann illa nog ut i sanden. Det var ju dåligt med jobb överallt, även på sjön. Fick ju inget understöd på något vis utan det var bara att man skulle arbeta hemma. Flickorna kom ju som regel som hjälp hos någon familj som var på sommarvistelse. Flyglarna och lite till var ju uthyrt. (Sen tog bandet slut plötsligt/MiL).

*Med varmt tack till Åke Brolin som har haft vänligheten att låna ut banden för detta arbete.
Maria Lagerman, Gammelbo mars 2009*

Tillägg i texten är markerade inom parenteser försedda med min signatur MiL.